

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

3 | 2014

Ptačí svět – časopis ČSO | **Ročník XXI, číslo 3/2014** – Vychází čtyřikrát ročně.

Vydává a rozšiřuje Česká společnost ornitologická (ČSO).

Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 252/34, 150 00 Praha 5 - Smíchov, tel.: 274 866 700, birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz

Redakční rada: **Alena Klvaňová**, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka

Jaroslav Cepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz

Adolf Goebel, adolf.goebel@post.cz | **Lucie Hošková**, hoskova@birdlife.cz

Barbora Kaminiecká, barbora.kaminiecka@nature.cz

Kamil Čihák, cihak@birdlife.cz | **Jiří Sládeček**, sladecek@psp.cz

Zdeněk Vermouzek, verm@birdlife.cz | **Lukáš Viktora**, viktora@birdlife.cz

Grafická úprava a sazba: **Jiří Kaláček** (www.kalacek.cz) a **Lea Kaláčková**

Jazyková korektura: **Igor Pejchal** | Tisk: **POINT Brno**

Toto číslo vyšlo 15. 8. 2014 v nákladu 2 500 výtisků. Uzávěrka příštího čísla je 30. 9. 2014. Vyjde v listopadu. Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. ISSN 1801-7525.

Poděkování Igoru Pejchalovi a všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: Skorec vodní (*Cinclus cinclus*). Foto: Vladimír Šoltys.

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolné zájmové sdružení, zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 2 000 členů. Realizuje vlastní i mezinárodní projekty, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V ČR zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (*Together for birds and people*).

Časopis nebyl v roce 2014 finančně podpořen žádným veřejným zdrojem financí.

Na jeho vydávání přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.

Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte webové stránky časopisu birdlife.cz/ptacisvet.html, profil na Facebooku – [facebook.com/Ptacisvet](https://www.facebook.com/Ptacisvet) nebo si přečtěte časopis v elektronické podobě na publerto.com/title/ptaci-svet.

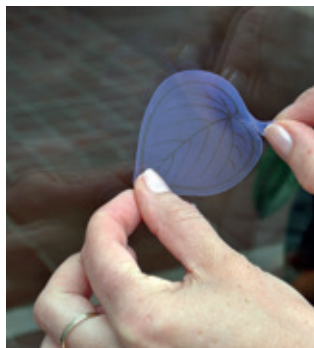
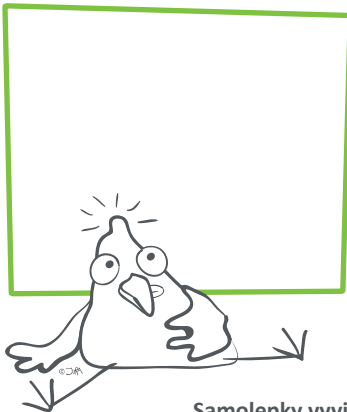
INZERCE

Samolepky s UV efektem

Ochrana ptáků před nárazy do skel

Pro lidi téměř průhledné, pro ptáky svítivě modré. Decentní a účinné. Ideální na každé sklo, kde klasické samolepky ruší!

Více informací o ochraně ptáků před nárazy najdete na www.ochranaptaku.cz

Samolepky vyvinula Zelená domácnost.com ve spolupráci s Českou společností ornitologickou a vyrábí se v ČR.

Zakoupíte v sekretariátu a e-shopu ČSO nebo v internetovém obchodě www.zelenadomacnost.com

Zelená domácnost.com
s vámi pomáháme přírodě

Doporučuje Česká společnost ornitologická.

1 | Úvodník / Barbora Kaminiecká

1 | Z terénu i kanceláře / Lucie Hošková

Co přinesl poštovní holub

2 | Bydlí s námi poštolky / Martin Strnad

2 | Kos a mravenci / Denis Matthey

Letem ptačím světem / Barbora Kaminiecká

2 | Bedříška – aneb jak to vlastně bylo

2 | Nová hrozba – diklofenak zabíjí nejen supy

2 | Moták pochop z Holandska poučil africké farmáře

Poznáte...?

3–5 | Poznáte naše měkkozobé? / Jaroslav Cepák, Jan Hošek

Z významných ptačích území

6–7 | Významné ptačí území Poodří / Karel Pavelka

8 | Stromové kolonie čápů bílých / David Horal

Rady, tipy, návody

9–11 | Nesnesitelná lehkost tropického birdwatchingu / Tomáš Grim

Objektivem...

12–13 | Objektivem Vladimíra Šoltysa

Mladým ornitologům

14 | Krutihlavovy hlavolamy / Vladka Sládečková

15 | Komiks / Kateřina Jelínková, Pavel Kverek

Zajímavosti z ptačí říše

16–18 | Ptačí záletníci: Mimopárové paternity u pěvců / Tomáš Albrecht

18 | Starý slavík už se nevrátil / Pavel Kverek

19 | Rozšíření sprašových depozit určuje hnízdní areál vlny nubijské / Petr Heneberg

19 | Co říkají lindušky svým trylkováním / Tereza Petrusková

Ze života ČSO

20 | Morčáci v Třínečských železárnách / Zdeněk Vermouzek, Petra Jurásková, Lucie Hošková

20 | Čapí ohlednutí / Barbora Kaminiecká

Ptáci v ohrožení

20 | Bezpečný sloup nalezen? / Lukáš Viktora

21 | Počítání racků / Jaroslav Cepák

21 | Krutý konec orlí rodiny / Jaroslav Cepák

Za ptáky do světa

22–24 | Mrtvé moře, poušť – tam to žije! / Lukáš Viktora

kalendář akcí srpen–listopad 2014

Podrobnosti na birdlife.cz a uvedených adresách.

2. 4.–31. 10. – Výstava „Atlas ptáků neobyčejných“ v ORNIS Muzeu Komenského v Přerově. Jako na stránkách v atlase se dozvíte, které druhy byly předlohami pro ptáky neskutečné, kteří ptáci se stali objekty uctívání, kteří jsou ukryti na noční obloze, ve starých letopisech nebo v kresbách pravěkých lidí. Někteří odlétají do říše fantazie i dnes, protože jsme je vyhubili. www.ornis.cz

20. 5.–20. 9. – Výstava „Poznej a chraň!“ v Muzeu Královského hvozdu v Nýrsku. Myšlenkou výstavy je ukázat negativní dopady lidské činnosti na přírodu i možnosti nápravy a zvláště působit na děti, přičemž též výstava je věnována ptákům. www.muzeumnyrsko.cz

21.–24. 8. – Exkurze ČSO do maďarského Národního parku Kiskunság.

6. 9. – Vernisáž fotografické výstavy ČÁPI 2014 ve Vrchlabí.

6. 9.–31. 10. – Fotografická výstava ČÁPI 2014. Nejlepší fotografie, které jste poslali do soutěže vyhlášené ČSO a Správou KRNP. Výstava bude putovat následně do dalších měst Česka.

12. 9. – Konference Aplikovaná ornitologie ve Zvolenu.

4.–5. 10. – Tradiční podzimní Festival ptactva se koná na mnoha místech republiky.

22. 11. – Volební členská schůze ČSO, Ústí nad Labem.

Foto: Jakub Makal

Milí čtenáři,

léto je skoro za námi, čápy čeká dlouhá cesta na zimoviště a nás vyhodnocování nasbíraných dat. V době, kdy držíte v ruce toto číslo Ptačího světa, nejsou ještě všechny výsledky k dispozici. Přesto si dovoluji malé ohlédnutí za letošní „čapí“ sezónou. Nabídku věnovat se v rámci ČSO kampani Pták roku jsem zvažovala. Nejsem odborníkem na čápy a připadalo mi, že lze najít jistě mnoho povolanějších. Přesto jsem nakonec kývla a dnes mohu s klidným svědomím říct, že toho nelituji. Poprvé v historii byl pro Ptáka roku spuštěn speciální web. Čápi jsou natolik atraktivními druhy, že jsme se do mapování pokusili zapojit co nejvíce lidí. Zapisování dat běží přes databázi birds.cz, která je primárně určena ornitologům, a pro běžného člověka tak mohlo být zadávání údajů i docela oříškem. K naší velké radosti však většina mapovatelů nakonec data podle instrukcí zvládla zapsat.

Mnozí z vás si doslova adoptovali své čapí hnízdo a záznamy přibývaly jako houby po dešti. Začátkem července jich bylo téměř 5000 k čápům bílým a skoro 900 k čápům černým. Často jste přidali i fotografie a někde tak vznikly celé příběhy i s obrázky. Posílali jste videa, tipy na webkamery, děti malovaly čápy a tvořily je ze všech možných materiálů. Řešili jsme dotazy, jak přilákat čápa na určitou lokalitu, jak zbudovat umělé hnízdiště.

Chtěla bych moc poděkovat všem, kteří se do letošního mapování zapojili, ať už sledovali právě to jedno „své“ hnízdo, nebo systematicky objížděli hnízda v okolí. Můj velký dík patří kolegům z ČSO, Lucce Hoškové, Zdeňku Vermouzskovi a Tomáši Telenskému, bez jejichž úsilí a podpory by kampaň nemohla proběhnout. Čápy černé měl na starosti František Pojer. Děkuji i všem ornitologům v regionech, kteří se čápům dlouhodobě a soustavně věnují a své zkušenosti využívají k jejich ochraně.

Ten půlrok s čápy mi hodně dal. Časem zapomenu na probdělé noci, nestíhání termínů a pocit, že se to vlastně všechno mohlo udělat lépe. Zůstanou mi čapí příběhy a milé vzpomínky na kontakt s vámi, kteří jste si jejich pozorování a ochranu vzali za své. Čápi si naší péči a zájem rozhodně zaslouží. Přejí vám krásný zbytek léta a čápům bezpečnou cestu na zimoviště.

Barbora Kaminiecká
cap.birdlife.cz, cap@birdlife.cz

Foto: Dušan Rak

fotopast v Malešicích

Do Prahy se vrátili sokoli stěhovaví. Po loňském úspěšném hnízdění v Michli letos vznikl další nový pár, který zahnízdil v hliníkové budce umístěné členy ČSO na komínu v Praze Malešicích, a úspěšně vyvedl čtyři mladé sokoly.

.....

Rekordní počet účastníků navštívil v červnu akci Noční příroda Josefovských luk. Krásné počasí přilákalo 120 lidí, což potvrzuje, že zájem o Ptačí park, kde ČSO vykoupila další 0,5 ha pozemků, stoupá.

Program Rorýsí školy je stále oblíbenější – zapojilo se již 30 škol, z toho 19 byl udělen certifikát Rorýsí škola. Rýsuje se i první přeshraniční spolupráce s německou školou.

Propagovat Mezinárodní sčítání čápů bílých pomohl ČSO i Dan Bárta. Videoklip Sčítejte čápy! si můžete prohlédnout na cap.birdlife.cz.

V červnu proběhly propagační akce zaměřené na čápy. Stánek ČSO jste mohli navštívit během hudebně-divadelního festivalu Habrovka v Praze 4 nebo ve Dvoře Králové, kde proběhl Den s čápem ve spolupráci s firmou Swarovski Optik, jejímiž stativovými dalekohledy si návštěvníci zoo prohlíželi volně žijící čápy na hnízdech. O mnoho místních akcí se zasloužil dlouholetý kroužkovatel čápů Stanislav Chvapil. V jižních Čechách a na Vysočině jsme předvedli ukázkou kroužkování čápat pro zaměstnance generálního partnera Ptáka roku 2014, firmu E.ON.

Skupinky členů ČSO aktivně pomáhaly s mapováním pro evropský atlas hnízdního rozšíření ptáků v Moldávii a Makedonii. Shromážděná data jsou velmi cenná, protože balkánské země se potýkají s nedostatkem ornitologů.

I členská exkurze do Makedonie se nesla ve znamení mezinárodní pomoci – nejenže

účastníci pomáhali mapovat hnízdicí ptáky, ale také věnovali více než 800 eur na krmení supů. Podle dojatých makedonských kolegů pomůže tato částka zajistit krmení v kritickém zimním období, a zvýšit tak pravděpodobnost úspěšné hnízdní sezóny.

Nové evropské trendy běžných druhů ptáků a příslušné indikátory produkované v rámci Celoevropského monitoringu běžných druhů ptáků jsou k dispozici na www.ebcc.info.

Pokračuje spolupráce s firmou Eurovia. V jejích pískovnách Rvenice a Stražkov provedl pracovník ČSO Lukáš Viktora inventarizaci ptačích druhů a zjistil nejen přítomnost břehulí říčních, ale i dalších cenných druhů, např. strnada lučního, rákosníka velkého a proužkovaného, kulíka říčního, volavky bílé, motáka pochopa, čejky chocholaté s mláďaty, vodouše bahenního nebo tuňáka obecného. Ve Rvenicích se těžba uzavírá a bude na firmě Eurovia a obci Louny, zda se podaří udržet vynikající podmínky pro ptáky. ČSO firmě Eurovia předala soupis doporučených opatření pro podporu ptáků v pískovnách a bude nadále situaci sledovat.

Rozeběhlo se mapování nového hnízdního Atlasu ČR. Celkem bylo obsazeno 349 kvadrátů ze 678 (52 %). Zapojilo se 221 spolupracovníků, z nichž pouze 81 pořizovalo hodinové záznamy. Celkem se podařilo získat 629 hodin, toto číslo je ovšem potřeba v příští sezóně razantně navýšit. Mapování přineslo i zajímavá pozorování, jako skalníka zpěvného na hnojišti, několik budničků zelených a především zjištění rákosníka pokřovního, nového druhu pro ČR.

Kos a mravenci

Foto: Denis Matthey

Dne 26. května jsem při ranní prohlídce zahrady narazil na množství ptáků poletujících kolem naší mrtvé třešně: asi 40 jedinců 13 druhů. Intenzivně lovili čerstvě vylíhlé létající mravence, kteří měli hnízdo v mrtvém kmenu. Byla to parádní podívaná a netušil jsem, že o chvíli později nastane něco ještě zajímavějšího. Najednou se objevil kos, který vypadal příšerně – plešatý a poraněný. Posadil se přímo na hnízdo

mravenců. Myslel jsem, že se chce také podílet o kořist, ale místo toho si začal čistit peří a nechal se obalovat stovkami mravenců. Pochopil jsem, že se nezajímá o potravu, ale o mravenci kyselinu jako dezinfekční prostředek! Takhle si nechal asi 5 minut čistit peří a kůži a pak spokojeně odletěl. Měsíc a půl poté kosa pořád pravidelně na zahradě pozoruji, je stále plešatý, ale v dobré kondici.

✎ Denis Matthey

Bydlí s námi poštolky

Foto: Jan a Blanka Šoumovi

V roce 2011 se v dubnu objevila v našem truhlíku s hlínou na jahody pěkně vytvarovaná jamka. Následně jsme zjistili, že si ho vybraly poštolky obecné. Ze šesti vajíček se vylíhly jen 2 samičky. Jedna z nich byla na podzim okroužkována na 4 kilometry vzdáleném poli v Praze-Bohnicích a vracela se stále k nám na kus masíčka. Kroužek nebylo těžké přečíst,

protože ochotně sedala při krmení na ruku. Číslo kroužku jsme odeslali na Kroužkovací stanici a díky této náhodě jsme se seznámili s kroužkovatelem, který „naši“ poštolku okroužkoval.

Předloni jsme na nic nečekali a pro budoucí osazenstvo zhotovili velkou dřevěnou budku s „letovým trenažérem“ v podobě vodorovně připevněné větve na střeše. Dno příbytku jsme vystlali mulčem s hlínou a čekali, jak to dopadne. Obě odchované samičky se totiž střídaly v návštěvách za oknem, v budce i na parapetu a vydržely u nás až do následujícího jara. Občas si v průběhu zimy přiletěla přilepšit i dospělá samička.

Jak se ukázalo, prostorná budka byla dobrou volbou. V čase hnízdění si přiletěl znovu prohlédnout svoje staré místo náš známý „taťulda“. Urputným bojovým křikem a nálety zahnal svoje dcery a poté se začal dvořit svojí nevěstě. Na Velikonoční pondělí jsme se dočkali prvního vejce, kterých bylo nakonec sedm. Po 32 dnech se z nich vylíhlo 5 bílých chundelatých písklátek. Sameček zásoboval rodinku hraboši, občas přinesl ještětku a výjimečně ptáčka. Když byla mláďata dostatečně velká, dostala kroužek. Vyrostly z nich samé poštolčí princezny a všechny zdárně vylétly. Aby nám ale nebylo na podzim smutno, jedna z nich – ta nejladovější – se rozhodla, že u nás zůstane.

Loňského jara jsme byli opět netrpělivostí bez sebe, jak to u nás dopadne. Mladá samička si k našemu překvapení přivedla vlastního nápadníka. Další dění za oknem však bylo ještě zajímavější a neobvyklé. K osazenstvu se připojila i „mamina“ a obě poštolky začaly snášet do budky. Snůška od zkušené samičky a její roční dcery byla nakonec 9 vajec, na kterých seděly celou dobu vedle sebe jako dvě kvočny! Dvě vejce však byla z poloviny bílá – zcela bez pigmentu a tím i křehčí. Nakonec z hnízda úplně zmizela. Pravděpodobně patřila právě mladé samičce.

Hnízdění dopadlo nadmíru úspěšně. Podařilo se odchovat sedm mladých poštolek! Přejme jim, ať je ve víru velkoměsta nepotká žádné neštěstí. Více na: <http://nase-postolky.webnode.cz/>.

✎ Martin Strnad, Praha

Bedřiška – aneb jak to vlastně bylo

K zapsání hnízda čápice Bedřišky ve Věcnicích u Náměště nad Oslavou jsme vyzývali v minulém čísle Ptačího světa, a ještě než časopis opustil tiskárnu, bylo hnízdo zapsané. Jenže to jsme ještě nevěděli, že na něm již Bedřiška není... V dubnu se totiž kromě Bedřiščina partnera objevil u hnízda ještě jiný pár. Čápi o hnízdo svedli nelídný souboj, Bedřiška hnízdo neubráníla, a navíc utrpěla osklivé rány na zádech. S pomocí místních obyvatel a pracovníků Ligy na ochranu zvířat v Třebíči byla odchycena a dopravena do Ptačího centra v Brně, které se stará o hendikepovaná zvířata. Zranění naštěstí nebylo vážné a Bedřiška nalezla v Brně nejen nový domov, ale i nového partnera, čápa Karla. Jak nám sdělil vedoucí centra Zdeněk Machař, je to láska jako trám, nic takového prý u čápů ještě neviděl. Partneri spolu vybudovali několik hnízd, ale na vajíčka už letos nedošlo. Bedřiška je ve výborné formě, takže to vypadá, že si v Ptačím centru užije zasloužený důchod a třeba se ještě dočká potomků. Nový pár ve Věcnicích mezitím vyvedl dvě mláďata a snad je místní vezmou na milost. Generační výměny probíhají na mnoha hnízdech, jen je většinou tolik neprožíváme nebo o nich ani nevíme.

Foto: Liga na ochranu zvířat

Nová hrozba – diklofenak zabíjí nejen supy

Velmi varovné výsledky ukázaly testy odhalivší příčinu smrti orla stepního (*Aquila nipalensis*) z indického Radžastánu. Měl v tkáních léčivo diklofenak, které se používá k léčbě dobytka a bylo příčinou 99% poklesu populací asijských supů. Vědci se nyní obávají, že pokud se prokáže citlivost na diklofenak také u orlů rodu *Aquila*, přesune se problém otrav dravců také do Evropy. Většina orlů se příležitostně ráda přiživí i na mršině, což by se jim mohlo stát osudným. Alarmující je zejména fakt, že výroba a užívání léku ve veterinární medicíně byly letos v březnu povoleny ve Španělsku a Itálii, odkud je lék distribuován do dalších evropských zemí. Organizace na ochranu ptáků včetně BirdLife International proti tomu ostře vystupují a pokouší se rozhodnutí zvrátit. Nové výzkumy ukazují, že požadavek zákazu používání diklofenaku k léčbě dobytka v jižní Asii i v Evropě je zcela legitimní.

Volně podle birdlife.org.

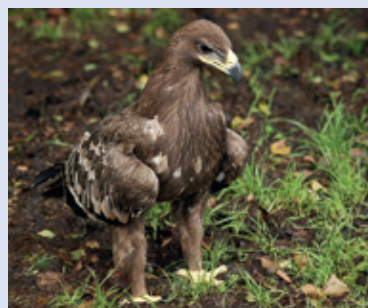

Foto: Lilly (CC BY-SA 3.0)

Moták pochop z Holandska poučil africké farmáře

Až do západoafrické Sierry Leone doletěl moták pochop okroužkovaný v Holandsku. Zde byl chycen místním farmářem do speciálního oka z palmového listu. Farmář doufal, že dravce výhodně prodá, lidé z místní organizace na ochranu přírody se naopak pokusili jej získat a vypustit zpět do přírody. Dravec bohužel uhynul, ale událost byla příležitostí k poučení místních lidí o důležitosti volně žijících ptáků. Farmář, který dravce ulovil, přislíbil, že bude napříště vůči volně žijícím ptákům ohleduplnější a povede k tomu i ostatní. Farmáři chytají ptáky z několika důvodů – kvůli ochraně úrody, pro maso, na prodej nebo jako v případě turaka velkého pro peří, které je používáno při rituálních obřadech.

Volně podle birdlife.org.

Foto: Geoffroy Citegetse

Hrdlička divoká

Poznáte naše měkkozobé?

Měkkozobí (hrdličky a holubi) jsou všeobecně známou skupinou větších ptáků, kteří početně žijí v sousedství lidí i ve volné krajině. U nás hnízdí čtyři druhy, a lidská sídla navíc osidluje i holub domácí (tzv. „věžák“). Hrdličky a holubi jako symboly lásky, věrnosti a čistoty pronikli do literatury a stali se námětem řady písní a básní. Z divokého holuba skalního byl vyšlechtěn holub domácí, který je v množství plemen chován po celém světě.

Největším naším zástupcem celé skupiny je **holub hřivnáč**. Na první pohled je zřetelně větší než holub domácí, s širokou hrudí a delším ocasem. Typickým znakem jsou bílé skvrny po stranách krku (chybí u mladých ptáků!) a bílé příčné pruhy na svrchní straně křídel. Podle tohoto znaku a podle pomalejšího mávání křídel ho lze v letu dobře odlišit od holuba doupnáka. Charakteristický je také svatební let – v toku samec strmě stoupá vzhůru a po několikerém tlesknutí křídel se opět spouští dolů klouzavým letem s roztaženým ocasem. Zatleskání křídel je typické i při vzletu po vyplašení. Hlas je pomalé hluboké pětislabičné vrkání, s důrazem na první slabiku. V době hnízdění můžeme často pozorovat jednotlivé ptáky sedící na suchých větvích ve vrcholu stromu, po vyhnízdění se sdružují v početná hejna sbírající potravu na polích s obilovinami a řepkou. Hřivnáč v posledních 25 letech po pokračující expanzi urbánní populace ze západní Evropy na východ masivně osídlil městské prostředí i u nás a stal se naprosto běžným synantropním druhem. Ptáci hnízdící ve městech jsou málo plaší a lze je při sběru potravy i hnízdění pozorovat z bezprostřední blízkosti.

Příbuzný **holub doupnák** je typickým druhem listnatých, u nás většinou bukových, lesů. Je menší a štíhlejší než hřivnáč, s kratším ocasem. Let je prudší a rychlejší, s trhavými rázy křídel. Zbarvení je modrošedé se zelenavými a vínovými skvrnami na krku. Spodina křídel je šedá, na rozdíl od bílé u holuba domácího. Šedá jsou i pole na křídelních krovkách svrchu křídel. Na bázi křídel má drobné černé skvrny – na rozdíl od delší pásky u holuba věžáka a bílé příčné pásky u hřivnáče. Hlasem je jednotvárná řada hlubokého dvouslabičného vrkání. Samec ve svatebním letu pomalu a hluboce mává křídly a poté plachtí s křídly mírně zdviženými. Po vyhnízdění se sdružuje do hejn, často i smíšených s hřivnáčem.

Hrdličky jsou v porovnání s holuby na první pohled štíhlejší a elegantnější ptáci. Všeobecně známá **hrdlička zahradní**, která se k nám rozšířila z jihovýchodu až v 2. pol. 20. století, je typickým synantropním ptákem, celoročně vázaným na lidská sídla. Má protáhlé tělo s dlouhým ocasem, zbarvení je jednobarevné světle béžové, ale dospělý samec má hlavu, krk a hrud' narůžovělou. Typickým znakem je úzký černý, bíle lemovaný proužek po stranách krku.

Mladým ptákům, kteří mají hnědavě zbarvené opeření, tento proužek chybí. Vnější ocasní pera mají široké bílé špičky, což je patrné i za letu. Hlas je známé tříslabičné, několikrát opakované vrkání „dú-dúúú-du“, které si nezkušený posluchač může zdálky splést s hlasem kukačky obecné.

Hrdlička divoká, jejíž hlas zve ku lásce v Máchově Máji, je naším původním druhem a nejmenším zástupcem této skupiny. Je poměrně štíhlá, létá rychle, s rychlými rázy křídel a trochu kymácvým letem při vzletu a přistání. Typickým znakem jsou široké oranžové lemy na perech lopatek a malých křídelních krovek, menší šedomodré pole uprostřed křídla a zejména kresba ocasu. Bílé špičky a vnější prapory krajních rýdovacích per kontrastují s jejich tmavými bázemi, což je patrné u letícího ptáka při pohledu svrchu i zespodu. Tímto znakem se liší i mladí ptáci od mladých hrdliček zahradních.

Hlas je hlubší, broukavý, několikrát opakované „turr turr“, podle kterého dostal tento druh i své druhové vědecké jméno. Podobnými druhy jsou hrdlička východní (*Streptopelia orientalis*) – asijský druh, vzácně se zatoulávající do Evropy, a hrdlička senegalská (*S. senegalensis*), se kterou se můžeme nejbližší setkat v Turecku a na Kypru.

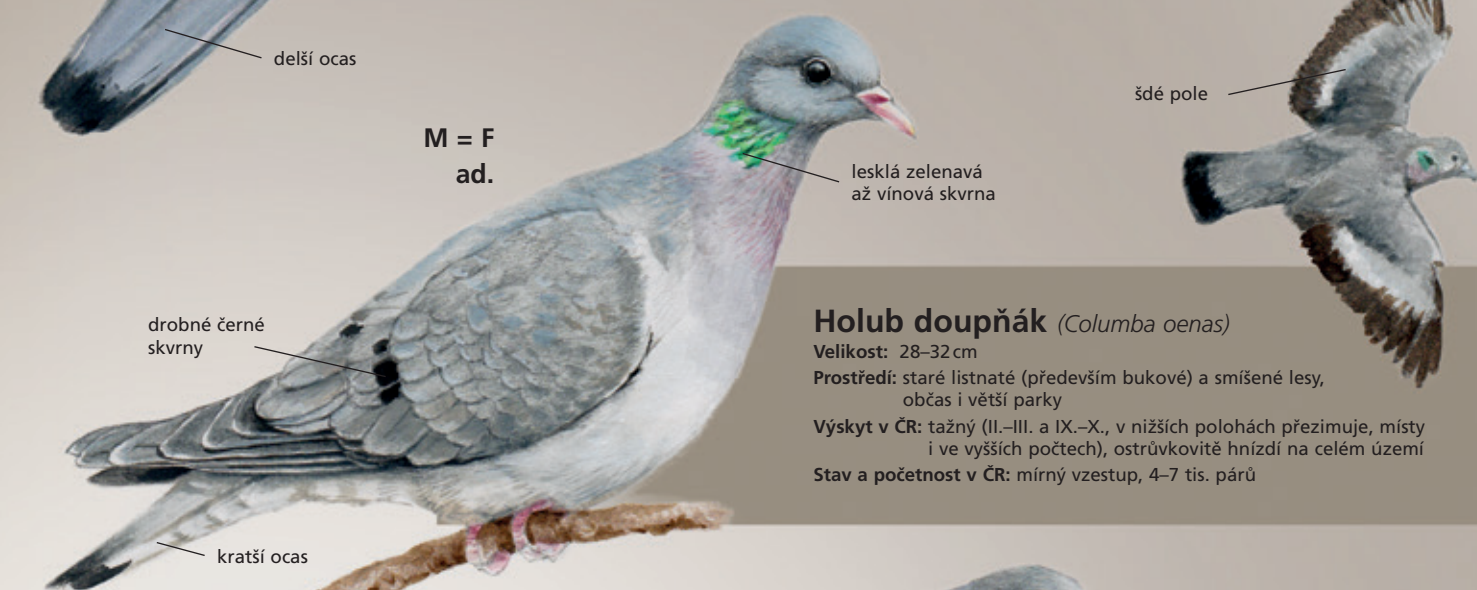
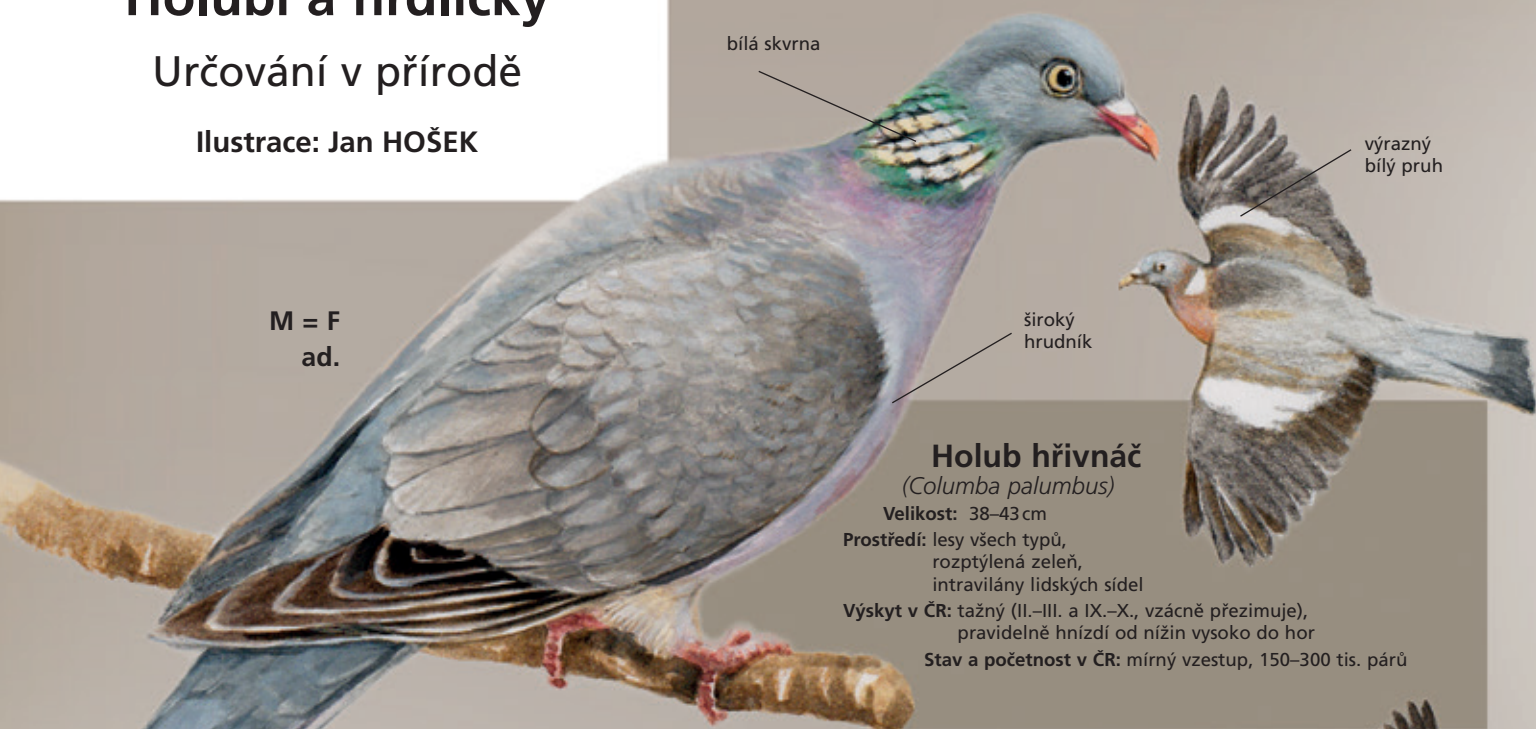
Holub domácí zvaný „věžák“ (podle hnízdění ve věžích historických budov) pochází z domácích holubů, zdivočelých po vypuštění či úniku z chovů a hojně hnízdí v lidských sídlech. Velikostně je shodný s holubem skalním a někteří jedinci jsou stejní i zbarvením. Barevných variant však existuje celá řada – od bílých přes strakaté až po téměř černé.

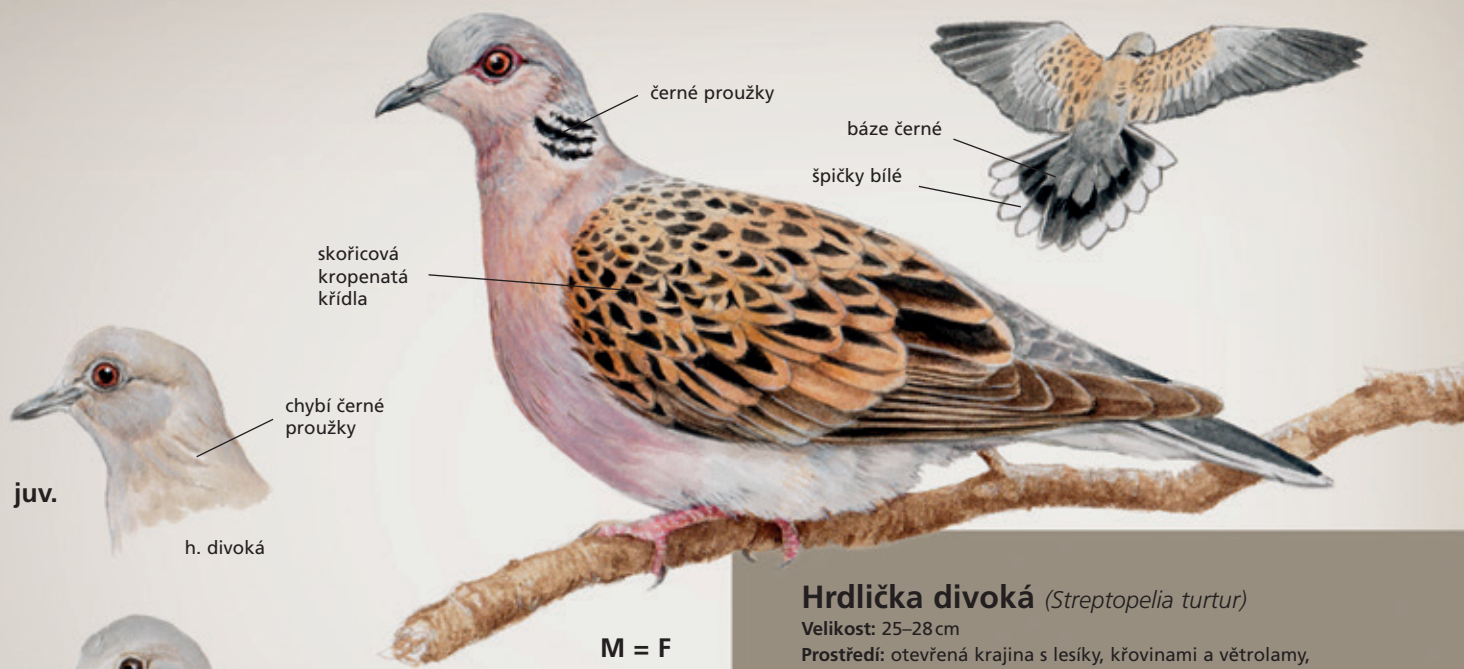
Obě hrdličky a hřivnáč si staví ledabylé hnízdo na stromech či ve vyšších keřích (hrdlička divoká) z větviček a klacíků, kterým často dokonce zespodu prosvítají dvě vejce, což je typický počet u měkkozobých. Doupnák hnízdí v dutinách stromů (využívá především dutiny po datlu černém) a občas i v budkách, holub domácí pak na lidských stavbách. Hnízda na budovách si v posledních letech začíná budovat i holub hřivnáč. Naše populace hřivnáče a doupnáka jsou převážně tažné, se zimovišti v západním Středomoří (Francie, Španělsko). V posledních letech je však stále častěji zjišťováno zimování i u nás (početně zejména u doupnáka). Hrdlička zahradní je vysloveně stálým druhem. Jediným dálkovým migrantem z celé skupiny je hrdlička divoká, která zimuje až v pásmu Sahelu jižně od Sahary. U ní, jako u jediného našeho druhu, byl zaznamenán pokles početnosti, zřejmě i jako důsledek intenzivního lovu na tahu ve Středomoří. ✎ Jaroslav Cepák

Holubi a hrdličky

Určování v přírodě

Ilustrace: Jan HOŠEK

Hrdlička divoká (*Streptopelia turtur*)

Velikost: 25–28 cm

Prostředí: otevřená krajina s lesíky, křovinami a větrolamy, okraje lesů a lesní mlázin

Výskyt v ČR: tažná (IV.–V. a VIII.–IX.), pravidelně hnízdí na celém území

Stav a početnost v ČR: mírný pokles, 50–100 tis. párů

M = F
ad.

chybí černé proužky

chybí černý proužek

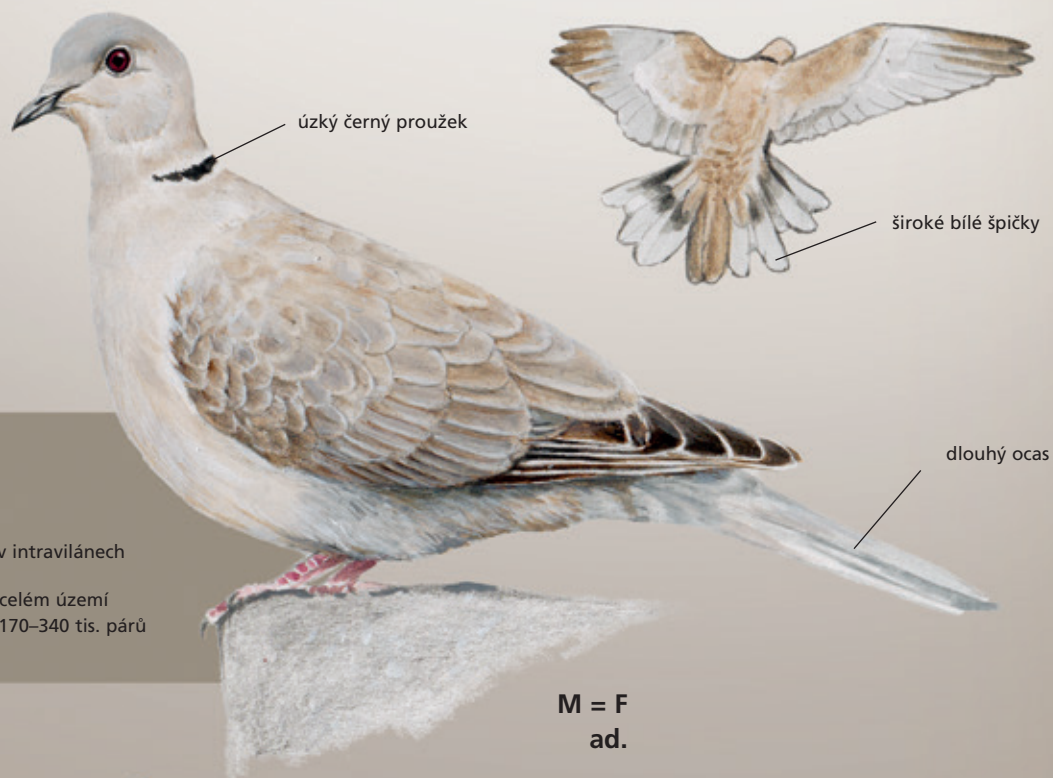
Hrdlička zahradní (*Streptopelia decaocto*)

Velikost: 29–33 cm

Prostředí: synantropní, hnízdí výlučně v intravilánech měst a vesnic

Výskyt v ČR: stálá, celoroční výskyt na celém území

Stav a početnost v ČR: mírný vzestup, 170–340 tis. párů

M = F
ad.

Ledabylé hnízdo z větviček staví všechny druhy kromě doupňáka.

Literatura

- SVENSSON L., MULLARNEY K. A ZETTERSTRÖM D. 2009: Ptáci Evropy, severní Afriky a Blízkého východu. II. vydání. Ševčík, Plzeň.
- ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. A HUDEC K. 2006: Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003. Aventinum, Praha.
- Výsledky Jednotného programu sčítání ptáků v ČR (www.jpsp.birds.cz)

Část rybníka Kotvice u Studénky při východu slunce.
V pozadí hnízda kormorána velkého.

Ptačí oblast a významné ptačí území – Poodří

Foto: Karel Pavelka

Nedaleko průmyslové Ostravy se nachází líbezná krajina plná rybníků, luk a mokřadů s meandrující řekou Odrou. V roce 1991 byla oblast Poodří o rozloze 81,5 km² vyhlášena chráněnou krajinnou oblastí, roku 1992 byla vybrána jako významné ptačí území a v roce 2005 následovalo zařazení mezi ptačí oblasti v rámci projektu Natura 2000. Území také patří mezi mokřady mezinárodního významu, chráněné Ramsarskou úmluvou. V rámci ČR je oblast výjimečná nejvyšší rozlohou zaplavovaných luk (cca 2500 ha), na nichž roste množství liniové i rozptýlené zeleně.

Osou krajiny a její životadárnou tepnou je řeka Odra, která ovšem často přináší čtyřnohým i ptačím obyvatelům oderské nivy mnohé problémy. Pravidelné jarní a letní povodně jsou jedním z fenoménů této krajiny. Další vodou v krajině jsou rybníky zaujímající plochu cca 700 ha, mnohé z nich mají zachovalé litorální porosty. Lesnatost ptačí oblasti je kolem 10 % a jsou zde zastoupeny především dubohabřiny a porosty tvrdého i měkkého luhu.

V území se nachází jedna národní přírodní rezervace, osm přírodních rezervací a jedna přírodní památka.

Předměty ochrany ptačí oblasti

Ptačí oblast byla vyhlášena pro čtyři druhy. Bukač velký bývá nepravidelně zjišťován na některé z hlavních rybníčních soustav. Na jeho výskyt má negativní vliv dlouhodobě snížená vodní hladina na rybnících v PR Kotvice a ve Studenecké rybníční soustavě. Hnízdní stavy koptivky obecné jsou nižší téměř o 40 % oproti přelomu milénia, ovšem tento jev nejspíše nesouvisí se stavem prostředí v ptačí oblasti. Celkový počet párů se pohybuje kolem 80. Také početnost motáka pochopa poklesla o třetinu na 20–22 párů, které hnízdí v litorálních porostech nebo na ostrovních deponiích. Stavy ledňáčka říčního výrazně kolísají od 10 do 20 párů s ohledem na průběh zim a hlavně četnost

jarních a letních záplav. Hnízda si staví v čerstvě erodovaných březích hlavně na řece Odře.

Charakteristika hnízdní avifauny

Na rybnících hnízdí kolem 30 druhů nepěvců. Z potápek je nejhojnější potápka roháč, zatímco stavy potápky černokrké dlouhodobě klesají, což souvisí s úbytkem hnízdicích párů racka chechtavého a zánikem jeho hnízdní kolonie na Bartošovických rybnících. Poslední kolonie racků je na rybníku Kotvice u Studénky. Hnízdění racka černohlavého zatím není potvrzeno i přes jeho pravidelný výskyt ve vhodnou

dobu. Kormorán velký hnízdí v jediné kolonii na stejné lokalitě od roku 1998 (až 40 párů), podobně i volavka popelavá je soustředěna pouze v jedné hnízdní kolonii. V roce 2008 bylo poprvé prokázáno hnízdění kvakoše nočního. Stavy bukáčka malého se zvýšily na 5 párů.

Na rybnících a mokřadech v jejich okolí hnízdí už jen velmi vzácně kachny – čírka modrá a čírka obecná, případně lžičák pestrý, dříve početnější hohol severní je dnes již téměř vymizelým druhem. Od roku 1998 zde hnízdí husa velká, jejíž početnost se neustále zvyšuje (nyní asi 60 párů). Narůstají také počty hnízdicích

Samec čírky modré. Tento druh dává v Poodří na jaře přednost zaplaveným loukám před napuštěnými rybníky.

Foto: Dušan Boucný (birdphoto.cz)

Foto: Zdeněk Tunka (birdphoto.cz)

Kopřivka obecná je jedním z předmětů ochrany ptačí oblasti.

párů morčáka velkého (až 15 párů), který vyvádí mláďata nejen v břehových porostech Odry a rybníků, ale i v okolí kanálu Mlýnka. Od roku 2000 je novým hnízdičem zrzohlávka rudozobá. Polák velký je dosud nejpočetněji hnízdící kachnou (až 240 párů). Mezi chrástaly je nejhojnějším vodním druhem chrástal vodní, chrástal kropenatý se vyskytuje na několika rybníčních soustavách, vzácně je zjišťován i chrástal malý.

Z lučních bahňáků můžeme zastihnout hnízdící vodouše kropenatý, již jen ojediněle pak hnízdící vodouše rudonohý. Stavby čejky chocholaté mají jako jinde klesající tendenci. Zajímavými obyvateli luk a polí jsou chrástal polní a křepelka polní.

Především v obcích můžeme vidět hnízda čápů bílých, zatímco čápa černého se nám dosud nepodařilo najít. V roce 2011 bylo poprvé prokázáno nedaleko Bartošovických rybníků hnízdění orla mořského. Z dalších dravců hnízdí vzácně ostříž lesní a včelojed lesní. V lesích a liniové zeleni mají dutiny žluna šedá i zelená, strakapoud prostřední a datel černý. Poměrně často je možné zaslechnout v lesích a břehových porostech zpěv lejska bělokrkého.

Protahující druhy ptáků

Mimohnízdni avifauna je významná především na jarním a podzimním tahu, kdy oblastí protahují severské populace v Poodří hnízdících druhů i další severské druhy kachen – hvízdák eurasijský, čírka obecná a modrá a ostralka štíhlá. Na rybnících se soustřeďují

v březnu hejna severských husí. Jejich nejvyšší zjištěné počty dosahují 5–6 tisíc jedinců, především je to husa polní (největší hejna tohoto druhu čítají 1500 ex.), méně přilétají husy běločelé, byla zjištěna i velmi ohrožená berneška rudokrká a berneška bělolící. Tento jev nejspíše souvisí s velkým shromaždištěm husí v polském Horním Slezsku. Dále se na jaře a v létě vyskytují na spuštěných rybnících i vzácné druhy bahňáků, např. pisila čáponhá, tenkozobec opačný, jespáček ploskozobý, ústříčnick velký a další. Pravidelně je na tahu pozorována volavka červená.

Patronátní skupina

Již od roku 1992 pracuje v ptačí oblasti patronátní skupina ČSO, která zajišťuje celoroční monitoring avifauny a poskytuje své poznatky Správě CHKO Poodří. Kromě ptactva je sledován i stav prostředí. Zaznamenáváme úroveň vodní hladiny a průhlednost vody, sbíráme data o výskytu velikostních kategorií chovaných ryb. Od roku 2003 se každoročně koná odchytová akce *Acrocephalus* v břehových porostech Dolního Bartošovického rybníka, kde se chytá od 20. července do konce srpna do 150m linie sítí.

Karel Pavelka | je zoologem Muzea regionu Valašsko Vsetín. Organizuje pravidelnou odchytovou a kroužkovací akci *Acrocephalus* a celoplošný monitoring ptactva rybníků v CHKO a IBA Poodří. Dlouhodobě se věnuje kvantitativnímu sledování populací ptáků na rybnících a v horských lesích. Jeho koníčky jsou fotografování, rekreační sport a dějiny.

Nejen ptactvo

Poodří je významnou lokalitou i pro řadu dalších organismů. Z rostlin je nepřehlédnutelný velkoplošný výskyt kriticky ohrožené kotvice plovoucí, jejíž porosty musí být na některých rybnících dokonce omezovány. Zajímavou rostlinou je kapradinka nepukalka plovoucí. Mezi bezobratlými se nacházejí vzácné druhy plžů (svinutec tenký, kruzník Rossmasslerův) i mlžů (velevrub tupý a malířský). V periodicky zaplavovaných tůňích žije žábronožka sněžná. Z brouků jsou ochránářsky významní páchník hnědý a lesák rumělkový, mezi motýly ohrožený modrásek bahenní.

Pozoruhodným druhem ryby je kriticky ohrožený piskoř pruhovaný. V rybnících žijí početné populace obojživelníků, jako skokan ostronosý, blatnice česneková i čolek velký. Potkat tu můžete i vydru říční a bobra evropského.

Negativní vlivy

Problémem v ptačí oblasti je nelegální kácení dřevin a vjíždění motorových vozidel do těsného okolí rybníků nebo na nivní louky. Květnové sečení rybníčních hrází i s částmi lemových rákosin na rybnících u Jistebníku má rušivý vliv na hnízdící ptactvo. Rovněž zemědělství negativně ovlivňuje výskyt ptáků ať brzkým kosením luk, nebo neobhospodařováním některých pozemků. Bohužel jsou známy také případy střelby po chráněných druzích ptáků. Celostátně známou je kauza otravy mláďete orla mořského u jediného hnízda v ptačí oblasti v roce 2012, případ nebyl dosud vyšetřen.

Změny krajiny probíhají i v bezprostředním okolí oblasti. Rozšiřuje se průmyslová zóna u letiště Ostrava-Mošnov, což omezuje potravní areál motáka pochopa. Škody na hnízdech napáchaly také jarní a letní povodně v letech 2009–11, nebo přemnožená černá zvěř.

Meandr řeky Odry u Jistebníku při soutoku s říčkou Ondřejnicí.

Foto: Karel Pavelka

Foto: Petr Macháček

Stromové kolonie čápů bílých

Jedním z významných ptačích fenoménů jiho-moravských údolních niv a lužních lesů je hnízdění čápů bílých na stromech, a to někdy i ve skutečných nebo volných koloniích. Nikde jinde u nás dnes čápi takto nehnízdí, a ani „za vodou“ v Rakousku či na Slovensku není tento způsob hnízdění úplně obvyklý: zatímco na slovenském Záhorí dnes hnízdí většina čápů na elektrických sloupech (většinou nefunkčních), na rakouské straně začali čápi s oblibou stavět hnízda na střechách mysliveckých poseďů (resp. kazatelen). Ojedinělou výjimkou byla smutná epizoda z roku 2010, kdy si nejméně 8 párů postavilo hnízda v břehovém porostu řeky Moravy poblíž Mohelnice na Šumpersku; následující zimu však byla většina hnízdních stromů skácena státním podnikem Povodí Moravy, zbyla jen tři hnízda. V roce 2012 zde existovalo pět hnízd.

O stromových hnízdech bílých čápů – „bogdálů“ (jak se jim zde dříve říkalo – a na slovenském Záhorí místy i dosud říká – patrně podle „Bůh dal“ – protože přilétají z dálky, z nebe a u slovanských národů je to pták dobrozvěstný) – se zmiňuje již významný ornitolog Václav Čapek, a to ve svých zprávách z cest po jižní Moravě z let 1893 a 1920 (vyšla až v časopise Ornitholog v ročnících 1940 a 1943 v úpravě Emila Hachlera). Na počátku 20. století v rámci jižní Moravy dokonce bílí čápi zřejmě nehnízdili nikde jinde. První podrobný soupis všech známých čapích hnízd v tehdejší zemi moravskoslezské přinesl až Karel Plachetka, který v roce 1934 dodával podklady pro známé první evropské sčítání čápů. Plachetka sčítání zopakoval i v roce 1937. Další seznam hnízd čápů

bílých i černých z dolního Pomoraví pochází od Františka Baláta z roku 1949.

V dalších desetiletích již byla hnízdiště čápů v lužích jižní Moravy pravidelně sledována. Na Hodonínsku se jednalo především o rezervace Oskovec u Petrova a Skařiny (místním názvem správně „Škařiny“) u Mikulčic; obě území jsou dnes chráněna v kategorii přírodní rezervace. Na Břeclavsku pak šlo o další dvě chráněná území Křivé jezero (dnes národní přírodní rezervace) u Nových Mlýnů a Květné jezero (dnes přírodní památka) u Lednice. Později k nim přibyla i lokalita U Hrnca na Tvrdonicku. V oblasti soutoku řek Moravy a Dyje – kvůli pohraničnímu režimu do roku 1989 víceméně nepřístupné – čápi hnízdili v klasické lesní kolonii Sekulská Morava (svého času rovněž navržené na vyhlášení rezervace) a dodnes hnízdí ve volných koloniích na solitérních „starodubech“ v lužních komplexech Pohansko – Černá

jezera a Lány. Několik dalších historických kolonií již zaniklo, jako např. Vypálená u Kostic v polovině 50. let nebo Na Běhúši u Týnce – někdejší kolonie až 8 párů zde zanikla kvůli těžbě ropy v roce 1977, ale poslední pár čápů zde hnízil ještě v roce 1999. Zájemce se může dočíst více např. v kultovní knize Bohumila Lošťáka „Zelená perla“, pár zajímavostí lze nalézt i v několika knihách známého popularizátora myslivosti a zoologie Aloise Mikuly (* 1892 – † 1976). Souhrnně pak toto téma zpracoval Petr Macháček pro knihu „Lužní les v Dyjsko-moravské nivě“, vydanou v roce 2004.

Tolik historie. Jaká je situace dnes? Z několika lokalit bílí čápi úplně vymizeli, předpokládanou příčinou je zahnízdění orla mořského nebo královského v bezprostředním okolí, případně blízkost společného zimního nocoviště prvního z nich. Orli mořští se na těchto místech zdržují mnohdy až do konce dubna, někdy i déle, a interakce s místními bílými čápy bývají poměrně časté, výjimečně byla dokonce pozorována i přímá predace mládat čápů bílých na hnízdech dospělým orlem mořským. Většinou se přitom čápi přestěhovali do blízkého okolí, např. prakticky celá kolonie z Květného jezera (kolem 10 párů) se přesunula na Zámecký rybník u Lednice (součást národní přírodní rezervace Lednické rybníky). Podobně dnes čápi nehnízdí na Křivém jezeře, v Oskovci nebo na Sekulské Moravě. Na Pohansku a na Lánech v ptačí oblasti Soutok-Tvrdonicko představuje problém dožívání mohutných, cca 200 let starých „starodubů“. Na obou lokalitách dnes hnízdí kolem pěti párů. Čápi mají sice v okolí dostatek příležitostí postavit si hnízdo jinde, již to ale asi nebudou ony známé „volné kolonie“. Nejdůležitější stromovou kolonií tak zůstávají mikulčické Skařiny, kde v posledních letech hnízdí kolem 15 párů. Doufejme, že stromové hnízdění čápů zůstane charakteristickým rysem jihomoravské krajiny i nadále.

David Horal | pracuje jako zoolog a lesník na AOPK – Správě CHKO Pálava a Krajském středisku Brno. Je předsedou Jihomoravské pobočky ČSO. Působí v oblasti lužních lesů a zajímá se o dravé ptáky.

Foto: Petr Macháček

Nesnesitelná lehkost tropického birdwatchingu

Vyrazit do „fildu“ s průvodcem sice vaši peněženku trochu provětrá, ale přidaná hodnota za to stojí (pokud vás ovšem v turisticky „vytuněném“ Pantanalu nedostane do spárů některý z nezkušených sezónních průvodců). Sami nemáte šanci vidět tolik, co s ověřeným průvodcem: žádná domácí příprava nenahradí tisíce hodin terénní zkušenosti. A hlavně průvodci vědí, kde přesně se daný druh dá vidět, či kde dokonce hnízdí. Podporovat místní průvodce má i ochranný význam – často jde o bývalé pytláky (jako např. zde pan Faustino ve fantastickém východobrazilském státním parku Intervalles), kteří by se bez ekoturistiky vrátili ke své původní obživě.

Foto: Tomáš Grim

Snad každý zájemce o ptactvo se někdy zasní nad tropickými opeřenci. Ta pestrost, hojnost, víření kolibříků... Hnat se „pouští i pralesem“... A snad každý ornito-nadšenec, odkojený blyštivými televizními dokumenty, byl poprvé tváří tropické reality zklamán: většina pozorování v lese končí nikoli zjištěním druhové příslušnosti, ale zjištěním, že vás pěkně bolí šíjové svalstvo, ruce máte vykroucené jak vývrtku a v hlavě zmatek, jaké že to tam nahoře v protisvětle mělo znaky, než to odletělo či odkráčelo za větev či chomáč listů. Jak si tedy tropický „birding“ užít?

Než vyrazíme

Kdy, kam a na jak dlouho vyrazit? „Kdy“ rozhodne zaměstnavatel, „na jak dlouho“ odpoví tolerantní drahá polovička a „kam“ určí vaše peněženka (tedy váš zaměstnavatel a vaše drahá polovička). Máte-li na výběr, sáhněte po klasické sérii Nigela Wheatleyho *Where to Watch Birds in...* (za „...“ můžete doplnit kterýkoli kontinent). Přes všechny aktuálnější zdroje zůstává tato řada knih svatým grálem pro každého ptačího světoběžníka. Výběr nejzajímavějších lokalit s tím, jak se tam dostanete, kdy je nejlepší se tam dostat, co tam můžete vidět a co z toho i jinde a co jen tam – to vše jsou neocenitelné informace, které sice lze získat i z jiných zdrojů, ale za neefektivně delší dobu.

Je-li rozhodnuto „kdy, kam a na jak dlouho“¹ a máme-li rámcovou představu, co vlastně chceme a můžeme vidět, je čas doladit logistické detaily a aktualizovat „co a jak“. Jako v každém jiném případě, i v tropickém birdingu je ideální se zeptat zkušenějšího známého, který danou oblast navštívil. Nebo i „neznámého“: tzv. **trip reports**, tedy „zpráv z výletu“ (rozuměj fanatického pozorování ptáků), jsou na internetu k dispozici megabyty (např. <http://www.cloudbirders.com/>). Většinou uvádějí kompletní seznam pozorovaných druhů, lokalit a logistické detaily včetně použit(elné) literatury. Zvláště užitečné jsou trip-reportsy od účastníků zájezdů s profesionálními ptáčkařskými cestovkami (např. *Surfbirds*, *Limosa* a především *Birdquest*), kde je vysoká záruka věcné správnosti a aktuálnosti informací.

Začít určovat ptáky až v terénu podle atlasu bez přípravy je pošetilé i v mírném pásu; v tropech je to holé šílenství. Tropické ptáčení

je něco docela jiného než vyjít si na ptáky na Třeboňsko. Jednak je v „parném pekle džungle“ či „smrtící výhni savany“ druhů na jednotku plochy několikanásobně více, druhak jsou určovací zapeklitosti à la „sýkora lužní vs. babka“ spíš standardem než výjimkou. Přidejme k tomu plachost tropických ptáků a nepřehlednost některých prostředí (lesy, mokřady či jihoamerické *cerrado*) a máme nejlepší recept, jak v terénu pohořet.

Někdy je možné dourčit v terénu nedeterminované druhy později; poznámky o zbarvení a hlasových projevech jsou užitečné, ale snad ještě větší službu udělá **fotografie**. Kvalita řady snímků, které lze pořídit i obyčejným vybavením, sice neumožňuje jejich publikování, ale na určení často postačí. Hlavně umožňuje identitu zvířete konzultovat se zkušenějšími kolegy. Navíc i technicky neoslnivá fotografie může mít dokumentační hodnotu, např. když po návratu domů zjistíte, že máte na fotce druhý výskyt ohroženého lelka pro Bolívii za dvě stě let,² nebo dosud nepopsané ptačí hnízdo a vejce nalezené v buření peruánského horského lesa.³

„Dlouhé hodiny domácí přípravy“ však vníveč rozhodně nepřijdou. Samotný fakt, že se člověk ocitne v prostředí, kde s téměř 100% druhů nemá předešlou zkušenost, mluví sám za sebe. Proto je důležité „brát zodpovědně“ už výběr určovací literatury. Zatímco česky zatím nevyšla žádná **určovací příručka** na tropické ptáky, bude vám po letmém pohledu do katalogů Amazon či NHBS třestit hlava nad tím, který z určovacích klíčů zvolit. O to více, jedete-li do země, pro kterou žádný terénní klíč zatím nevyšel (např. Bolívie).

Výběr nemusí být tak přímočarý, jak by se mohlo zdát. Třeba taková Brazílie. Slibný název *All the Birds of Brazil* (Souza 2006) láká ke koupi spisku s ilustracemi na úrovni mateřské školy – které vám spolehlivě zabrání určit cokoli, kromě čapa jabiru (to je ten s tím velkým zobákem). O stupínek výš je *A Field Guide to the Birds of Brazil* (van Perlo 2009), ale vzbuzuje otázku, zda autor druhy, které nakreslil, viděl v terénu. Zkrátme další výčet a pojďme rovnou k věci: než kupovat atlas „na“ Brazílii je lépe vzít do batůžku dvě knihy, ani jednu z nich „na“ Brazílii: jednu na nepěvce (Rodríguez Mata a kol. 2006: *A Field Guide to the Birds of South America: Non-Passerines*), druhou na pěvce (Ridgely & Tudor 2009: *Field Guide to the Songbirds of South America*) celé Jižní

1 Rozhodně je dobré začít uživatelsky příjemnou a ptáčkařsky snadnější zemí (Grim 2013: Ptačí svět 20(4): 22–24).

2 Grim & Šumbera 2006: *Wilson Journal of Ornithology* 118(1): 109–112.

3 Vaicenbacher, Grim & Greeney 2014: *Cotinga* 36: 56–57.

Foto: Tomáš Grim

Typický tropický lesní pták není pestrobarevný papoušek či tangara, ale unyle vybarvený novosvětský tyran či starosvětský bulbul. Navzdory tvrzením, že lákání ptáků pískavými a sykavými zvuky (tzv. pishing) v tropech nefunguje, přiměla ke spolupráci tohoto bulbulčíka horského (*Ixos mcclellandii*) autorova bizarní zvukotvorba. Bukit Fraser, Malajsie.

Ameriky.⁴ Více je někdy opravdu více. A máte-li zálusk na nejlepší místo na pozorování ptáků na světě, tedy mokřad Pantanal (převážně brazilský), je volba jasná: precizní atlas *Birds of Brazil: The Pantanal and Cerrado of Central Brazil* (Gwynne a kol. 2010).

Podle hlasu poznáš ptáka

Ptáci v tropech jsou často plašší než „u nás“ (nejvíc asi v jihovýchodní Asii) a dobře vědí proč. Už jen to, že na indonéské trhy s domácími mazlíčky se dovážejí ptáci z Číny, naznačuje, že pozorovat místní opeřence nebude právě snadné (přísluví „nosit dříví do lesa“ se jeví nevýstižné, vezmeme-li v potaz, že Indonésie je jedním z hot-spots, míst s tzv. megadiverzitou organismů). Jednak z toho plyne nutnost být v terénu méně nápadný než v mírném pásu, jednak se při určování spoléhat více na hlasové projevy.

K dispozici jsou dnes stovky CD titulů s **nahrávkami ptačích hlasů** ze všech koutů světa. Proč platit za CD, když máme xeno-canto (<http://www.xeno-canto.org/>) či IBC (<http://ibc.lynxeds.com/>)? CD nahrávky jsou typicky technicky kvalitnější (minimum šumu a rušivých druhů

4 Vaicenbacher & Grim 2010: Vesmír 89(10): 602–607.

Foto: Tomáš Grim

Pozorování ptáků v „dešťáku“ často připomíná návštěvu impresionistické galerie. Určování ptáků podle okamžitého dojmu (tzv. jizz) zde proto hraje prim – většina opeřenců se jen mihne listovím či jako myš šustne podrostem. Turako Bannermanův (*Tauraco bannermani*) je v důsledku likvidace horských lesů ohroženým druhem, který se vyskytuje jen v miniaturním areálu v kamerunských Bamenda Highlands.

v pozadí) a z hlediska determinace navíc 100% správné. Každopádně jsou nahrávky ptačích hlasů, ať už jakékoli provenience, nenahraditelnou pomůckou – např. v lese 90 % ptáků určíme podle hlasu, ne podle vzhledu (který neuvidíme).

Jako vždy, i zde je zlatá střední cesta optimem. Nejdřív si naposloucháme klíčové druhy, tj. ty běžné a zároveň nesnadno viditelné, z kvalitních nahrávek, tedy tak, jak je v terénu zpravidla *neuslyšíme*. A pak zpět do reality: naposloucháme si je znovu na nekvalitních nahrávkách, kde „ruší“ další druhy.

Vůbec nejlepším pomocníkem ptákaře připravujícího se na výlet za novými obzory a opeřenci je však ROM. Pro některé tropické země jsou k dostání **CD-ROMy** a **DVD-ROMy**, které umožňují zároveň poslouchat hlasové projevy a prohlížet fotografie daných druhů, případně v několika různých oknech srovnávat hlasové a vizuální charakteristiky více druhů zároveň.⁵ Kde jsou ty časy, kdy nedílnou pomůckou při určování ptáků byla brokovnice (či kulovnice – dle velikosti determinovaného zvířete) a srovnávací vycpaniny v muzeích?

5 Grim & Vermouzek 2005: Sylvia 41: 147–150.

Foto: Tomáš Grim

Ptákař či fotograf si po horkých chvilkách v lese může úspěšně lízat rány u krmítka, jako např. zde v parku Selvatura v kostarickém Monteverde. Samce kolibříka fialkového (*Campylopterus hemileucurus*) mezi půlstem kostarických druhů kolibříků nezamění ani úplný laik.

Foto: Tomáš Grim

Harpyje pralesní (*Harpia harpyja*) je „špekem“ nejtěžšího kalibru pro každého tropického ptákaře. Reserva Nacional Tambopata, Peru.

Jak na ně

- ✧ Jak ví každý našinec, pozorovat ptáky je nejsnadnější na krmítku. U rovníku je tomu jinak. V tropech je např. mnohem vyšší zastoupení plodožravých druhů než v mírném pásu. Nekoukejme proto jen po ptáčích, ale i po stromech, které právě plodí. Podobnou službu udělají amazonské jílové lizy, kam si hejna papoušků přilétají snížit svůj sodíkový deficit (nejde o neutralizaci toxinů, jak se tradičně uvádí).
- ✧ Především někteří lesní ptáci Latinské Ameriky sledují roje nájezdnic mravenců (někdy mylně označovaných jako stěhovaví mravenci – ti žijí v Africe). Takový mravenčí roj – a jej provázející mravenčíky, hrnčířky, klouzálky a další ptáky, včetně zimujících migrantů – lze snadno zaznamenat už po sluchu. Mimochodem „mravenčí“ ptáci nežerou mravence, ale hmyz či drobné obratlovce, které mravenci vyplašili. Mravenčí roj vám ani nemusí vlézt do nohavic, i tak jde o adrenalinový zážitek!
- ✧ Určovací znaky jsou často neobvyklé. Např. na typickém „univerzálním zeleném“ kolibříkovi je třeba si nejprve všimnout délky, tvaru a zbarvení zobáčku. Jaká je asi úspěšnost začátečníka při určování, odhadne každý, kolem něhož takový svišťoun (snad trefnější označení než pro rorýse) prosvístěl či na zlomek vteřiny zavířil.
- ✧ V tropech se mnohem častěji než u nás setkáte se sesterským druhem, které se od sebe oddělily teprve nedávno, a jsou si tedy k nerozeznání podobné. V kombinaci s novostí všeho, co v tropech nováček uvidí, je to jeden z hlavních důvodů, proč nejsou výsledky prvních cest nijak oslnivé (a proč se naučit ptáčí hlasy!).
- ✧ Obecně můžete předpokládat, že uvidíte kolem třetiny druhů, které se v oblasti potenciálně v danou dobu vyskytují. Dostat se přes padesát procent už je úspěch. Proč? Během několika denního pobytu nejde navštívit všechny typy biotopů a většina tropických druhů je vzácných – malá šance, že je potkáme.

Řadu druhů lze od jejich příbuzných spolehlivě rozlišit jen podle hlasu (např. mnozí tyraní rodu *Myiarchus*, *Tyrannus*, *Elaenia* apod.). V jiných případech je hlas jediným (!) znakem, který může k určení posloužit (např. někteří štidláci rodu *Scytalopus*). Před cestou je tedy nejužitečnější soustředit se právě na naučení se takovýmto hlasům.

Specifika tropického opeření

Tropičtí ptáci jsou jiní. Hodně jiní. Nejde jen o „esoterické“ záležitosti, jako jejich ekologii, hnízdní chování či evoluční procesy.⁶ A nejde ani o to, že je jich naprostá většina – mírný pás je v prvním přiblížení „ptákůprosty“.

Tropičtí ptáci jsou plašší, nejen vlivem člověka, ale i proto, že žijí v prostředí s vyšším rizikem predace. Více než v Evropě či Severní Americe tu platí nenápadné chování a oblečení. Ze stejného důvodu má větší význam playback a lákání ptáků sovím či „pěvčím“ pískáním. A rozhodně se vyplatí zainvestovat do místního průvodce – zvláště bývalí pytláci mají fenomenální pozorovací a determinační schopnosti.

Pro určování je nezbytné mít alespoň základní představu o biotopech v dané oblasti. Řadu druhů sice najdeme téměř všude, ale většina jsou biotopoví specialisté: vám třeba může být jedno, jestli jsou v savaně nadzemní mraveniště a termiště, lelkovi bělokřídlému to jedno rozhodně není. Podobně určování urychlí znalost vegetačního patra, které upřednostňují různé lesní druhy.

6 Grim & Remeš 2006: Vesmír 85(8): 462–472.

Foto: Tomáš Grim

Asi nevyšší ptačí diverzitu na světě v rámci nížin najdeme tam, kde se potkávají hranice Ekvádoru, Kolumbie a Peru. V ekvádorské rezervaci Cuyabeno se díky sezónním záplavám dostaneme ke zvířatům po část roku snadněji na loďce, než pěšky. Předmětem zájmu fotografa je kormorán neotropický (*Phalacrocorax olivaceus*).

Ohledně biotopu je často nutné volit mezi dvěma alternativami: buď chceme vidět pěkné ptáky, nebo pěkné prostředí. Více druhů (pokud nám jde o to, zachytit co největší druhovou diverzitu) uvidíme mimo les, nebo na jeho okraji, ideálně z široké cesty ve svahu. Nejlépe mluvící čísla: v nádherném primárním lese v bolivijském národním parku Madidi (podle některých odhadů místo s vůbec nejvyšší ptačí diverzitou na světě) se mi během prvního dne podařilo určit třináct (čísly 13) druhů ptáků; v ohavných ohořelých křoviskách za smetištěm u venezuelské vsi Bruzual jsem za necelý den pozoroval přes sto druhů ptáků a ještě před večerem odešel se zrakem upřeným do země do hospody (abych už nic dalšího neviděl – z tsunami pro mě dosud neznámých druhů se mi točila hlava).⁷

Ve všech tropických oblastech a zvláště v Latinské Americe pak ptáčkaře zaskočí tzv. feast and famine situation. Kratičká „hostinná“ období frenetické aktivity, kdy jsou ptáci všude a pozorovatel je doslova zahlcen, jsou oddělená nesnesitelně dlouhými „hladomornými“ hodinami, kde je všude ticho a klid.

Tomu odpovídá i mnohem rychlejší dynamika „ranního chorálu“. U nás ptáci začínají zpívat postupně a zpěvná aktivita relativně pomalu klesá do pozdních dopoledních hodin. V tropech jde spíše o náhlý výbuch sopky, která rychle vyhasne krátce po rozednění.

Při pobytu v tropech je třeba si zvyknout i na další pro Evropana dosti nezvyklou věc: zatímco u nás uslyšíte za den tucty pěnkav, koňader a budníčků menších, v tropech uvidíte typický druh jednou, dvakrát za den a konec. V tropech sice žije mnohem více druhů než u nás (v amazonském deštném lese na jednotku plochy asi desetinásobně), ale počet jedinců je prakticky stejný. Z toho plyne, že průměrná hnízdní hustota tropického ptačího druhu je řádově menší než u nás. Pravděpodobnost opětovného pozorování daného druhu je proto nízká. Takže vězte, že podstatná část toho, co se vám nepodařilo určit, byly druhy, které jste pak už nikdy neviděli.

7 Kdybych se tehdy v obou místech držel vlastních rad (domácí příprava, znalost hlasů, pishing, playback apod.), nebyla by kořist tak hubená. Nicméně základní poučení (otevřené prostředí vs. les) zůstává platné.

Tomáš Grim učí na katedře zoologie Univerzity Palackého v Olomouci. Zabývá se především hnízdním parazitismem a urbanizací ptáků.

racek chchtavý

čáp bílý

Není jistě nepříjemné ocitnout se v příjemné společnosti. Obzvlášť ve společnosti lidí, kterých si člověk z nějakého důvodu váží a na kterých něco obdivuje. Snad nebude příliš nabubřelé, když řeknu, že fotografie, na které se právě na této dvoustránce díváte, mne, byť pomyslně, mezi takové lidi přivedly. Lidí, kteří se rozhodli podělit se o své neopakovatelné zážitky v blízkosti tak úžasných tvorů, jakými ptáci zcela jistě jsou, právě prostřednictvím svých fotografií. A nečiní tak, alespoň mám ten pocit, pro nějaký prospěch nebo ocenění. Dělají to především pro okouzlení krásou a fascinaci těmito přírodními klenoty. Pevně věřím, že se nedočkám dne, kdy fotografie na stránkách tohoto časopisu nabydou historickou hodnotu a budou zachycovat něco, co už v přírodě nikdy neuvidíme. Naopak doufám,

že napomohou připomínat, jak nádhernými, potřebnými a důležitými tvory ptáci v naší krajině jsou. A nejen to. Pomohou možná mnoha lidem, kteří nic netuší o významu ptačích druhů, porozumět a poznat jejich pestrost, fascinující způsob života a jedinečnou přizpůsobivost podmínkám, ve kterých se po mnoho milionů let vyvíjeli. A tím umožnit jejich účinnou ochranu. A jak nejlépe zaujmout veřejnost než krásnou fotografií? Ornitologií se zabývám již mnoho let, ale nikdy jsem se o jednotlivých druzích nedověděl tolik, jako když s nimi, v jejich těsné blízkosti, trávím mnoho hodin při čekání na pěkný snímek. Těch neopakovatelných okamžiků je nesrovnatelně více než povedených snímků. Ale o tom to, pro většinu lidí z této dobré společnosti, vlastně je.

Foto: Petr Šalinger

SLAVÍCI Z BOUSOVA

Ptačí záletníci: Mimopárové paternity u pěvců

Foto: Tomáš Bělka (birdphoto.cz)

Ptáci patří jednoznačně k nejnápadnější a v přírodě nejlépe pozorovatelné skupině obratlovců. Pokud se zamyslíme, v jaké konstelaci ptáky často vídáme, jistě si vzpomeneme na ptačí pár. Typická situace: samička sbírá materiál pro hnízdo, zatímco sameček ji až dojemně provází, přitom může zpívat a zdá se, jako by ji chránil. Zjara na rybníce pozorujeme páry kachen divokých. Kačer je pozorný a vypadá, že si samice hledí a všude ji následuje. Život v páru je pro většinu ptačích druhů typický (a výjimky – namátkou tetřívky či chřástal polní, které najdeme i v naší fauně – spíše potvrzují pravidlo).

Člověku je tento typ párového soužití blízký – jedná se totiž o tzv. sociální monogamii, která se vyskytuje i u lidí a některých dalších skupin obratlovců. Ptačí pár může být formován na celý život, ve většině případů se však tvoří na kratší časové úseky – například pouze v době hnízdění a jen na jednu hnízdní sezónu. Výběr partnera pro rozmnožování je stěžejní záležitostí, ovlivňující reprodukční úspěch, zvláště proto, že řada drobných pěvců se nedožívá vysokého věku a na rozmnožování mohou mít právě jen jedinou hnízdní sezónu. U ptačích druhů, kde se oba partneři starají o potomky (tzv. biparentální péče), je příspěvek obou ke zdárnému vývoji mláďat důležitý. Co když se ale spárují s nesprávným partnerem? Pokud je v populaci sociálně monogamního druhu stejný počet samců a samic a samečci se liší v kvalitě (či atraktivitě), pak se některé samice musí spokojit s horším partnerem, než by bylo optimální. Tato podobnost párovacích systémů s člověkem dělá z ptáků velice atraktivní skupinu pro studium, neboť se týká tématu, kterému většina lidí věnuje hodně pozornosti (čehož využívá například bulvární tisk).

Zahlednete-li pářící se vrabce domácí, ne vždy musí jít o pár, který společně hnízdí. Až 15 % mláďat je totiž splozeno při nevěře.

Není divu, že s rozvojem metod genetického určování otcovství (viz box) se výzkum zaměřil i na volně žijící populace ptáků. První studie, publikovaná již v roce 1987 v časopise Nature (Wetton et al. 1987, DOI: 10.1038/327147a0), prokázala, že v některých hnízdech vrabce domácího se vyskytují mláďata, jejichž otcem nemůže být sameček patřící k danému hnízdu. To připomíná situaci u člověka, přes dlouhotrvající (vzpomeňme třeba na starozákonní 6. a 10. přikázání), avšak celkem neúčinnou snahu podobným „úletům“ u našeho druhu zabránit. Výzkum nevěry u ptáků přitom nenaráží na etická omezení, jako je tomu u lidí. Navíc je možno studovat více druhů lišících se délkou života (a tedy příležitostí vyměnit sociálního partnera mezi hnízděními), životními strategiemi, hustotou populace či synchronizací hnízdění, a tak testovat, co je pro rozvoj promiskuity stěžejní. V současné době máme údaje o míře

nevěry od více než 200 ptačích druhů (především z Evropy a Severní Ameriky). Dodnes bylo vyšetřeno asi 30 000 ptačích mláďat. Zásadní je přitom dokonalá znalost sledované populace, především je nutno shromáždit vzorky krve (odebírání se kapka z žilky na křídle) pro analýzy DNA mláďat a dospělých ptáků a určit identitu samců-záletníků. To je poměrně náročné jak po časové, tak finanční stránce, vyžaduje to intenzivní práci v terénu a následnou precizní práci v laboratoři.

Výsledky ukazují, že v průměrné ptačí populaci je kolem 11 % mláďat zplouzeno mimopárově (mimochoodem, hodnota se blíží podílu mimopárových dětí u lidí, kde čísla kolísají mezi 1–10 %, nezávisle na tom, zda se jedná o populaci jihoamerických indiánů, či obyvatel Michiganu). Existují však velké rozdíly mezi druhy. Obecně platí, že krátkověcí pěvci jsou více promiskuitní nežli jiné skupiny ptáků. I zde však čísla kolísají

Protažená ocasní pera u evropského poddruhu vlaštovky obecné signalizují stáří samce. Starší samci jsou pak úspěšnější v získávání mimopárových partnerek.

Foto: Martin Mecnarowski (photomecan.eu)

– mimopárové paternity nebyly například zjištěny u skorců obecných. Naopak z našich pěvců je přeborníkem strnad rákosní. V jedné studii byla mimopárová mláďata potvrzena ve více než 80 % hnízd! Velká míra promiskuity byla zjištěna i u koloniálně hnízdících druhů, jako jsou vlaštovky obecné. V jižních Čechách jsme našli mimopárová mláďata ve více než 50 % jejich hnízd (Laskemoen et al. 2013, DOI: 10.1007/s00265-012-1450-0). Inu, příležitost dělá zloděje. Vyplatí se pak vůbec samcům investovat do mláďat, pokud s velkou pravděpodobností nejsou jejich potomky?

Ptačí samečci nejsou schopni rozpoznat mimopárová mláďata od vlastních, mohou ale usuzovat na nevěru své partnerky podle jejího chování v kritické době těsně před a v průběhu snášení vajec. Sameček, dojemně doprovázející svou samičku, není altruistou, ale spíše sobcem – je jí blízkou především v době, kdy nevěra partnerky může vést k cizím mláďatům v jeho hnízdě, a hlídá si tak vlastní paternitu. Výskyt mimopárových mláďat ovšem naznačuje, že samečci ve svém snažení nejsou vždy úspěšní a samičku neohlídají. Mohou však omezit vlastní investice do mláďat, pokud se jejich partnerka chová podezřele a často jim mizí z dohledu. U některých druhů takto samci skutečně penalizují samičky za jejich nevěru. Například samci tuňůka menšího své partnerky za nepřítomnost v teritoriu během kritické fáze sezóny přímo fyzicky trestají (Valera et al. 2003, DOI: 10.1093/beheco/14.3.403). Samci u druhů s vysokou mírou promiskuity mají tendenci investovat do rodičovské péče méně – je to pro ně patrně výhodnější, neboť pak mají více času věnovat se potenciálním mimopárovým partnerkám, kterých je v populacích promiskuitních druhů hodně.

Je jasné, že získání dalších (mimopárových) samečků je pro samce výhodné. V ideální situaci, kdy mu jeho vlastní partnerka není nevěrná, může takový jedinec znásobit svůj reprodukční úspěch na úkor jiných samců v populaci. U šumavských hýlů rudých jsme zjistili, že hnízdící samci mohou za jednu sezónu zplodit mezi žádným a 14 mláďaty, a to s vlastní sociální partnerkou a až třemi dalšími samicemi. Vzhledem k velikosti snůšky hýlů rudých (3–6 vajec) a faktu, že hnízdí jedenkrát ročně, je patrné, že mimopárové paternity mohou významně zamíchat kartami a přerozdělit reprodukční úspěch mezi samci (Albrecht et al. 2007, DOI: 10.1093/beheco/arm001). Co ale má z nevěry samička? Je limitována počtem vajec, která je schopna snést, a kopulací s jiným nežli sociálním partnerem může riskovat ztrátu jeho zájmu o hnízdo. To by mělo být kompenzováno výhodami, které párování s jiným samečkem přináší! Existuje několik tzv. adaptivních vysvětlení samičí promiskuity (prosím, následující řádky neberte jako vysvětlení promiskuity u lidí, podobnost může být čistě náhodná) – kopulace s jinými samci mohou být například pojistkou pro případ, že je vlastní samec sterilní. Samičí sterilita, tedy neschopnost zplodit vlastní potomstvo, není však v populacích ptáků úplně běžná, postihuje cca 1–2 % samečků. Z biologického hlediska

jsou zajímavější hypotézy předpokládající nepřímné výhody ve formě kvalitnějších mláďat – jako by si samičky kompenzovaly prostřednictvím mimopárových kopulací to, že už na ně nezbyl kvalitní sociální partner.

Pozornost vědců se soustřeďuje na srovnání kvality mláďat v hnízdě, sdílejících stejnou matku (polovičních sourozenců), ale majících jiné otce (mimopárového, či sociálního partnera samice). Mimopárová mláďata by měla být kvalitnější – to by byl přínos pro samičku, který můžeme měřit a který by vysvětloval její tendenci podvádět partnera. Studie měří kvalitu mláďat různě – posuzují jejich růst, imunitní reakci a přežívání do další sezóny, ale i genetické kvality, jako je diverzita a funkčnost genů rozpoznávajících patogeny a parazity. Srovnávají také kvalitu podváděných a podvádějících samců, přičemž předpokládají, že podvádějící samci jsou kvalitnější. Testovány jsou především ornamenty samců, které jsou nákladné a závislé na kondici jedince, a tak čestně informují samičky o kvalitě samečka. U hýlů rudých je to intenzita červeného zbarvení hrudi, která je dána speciálním barvivem na bázi karotenoidů. Červenější samečci jsou atraktivnější pro samičky a jsou to oni, kdo získávají mimopárové paternity na úkor ostatních samečků v populaci (Albrecht et al. 2009). Dalším důležitým faktorem je stáří samečka – starší jedinci bývají v plození mimopárových mláďat úspěšnější. Důvodem může být nejenom zkušenost, ale i fakt, že dožitím do vyššího stáří tito samečci prokazují, že jsou kvalitní, a patrně jsou nositeli genů souvisejících s obranou proti nemocem – mají něco, co mohou samičky chtít získat pro svoje potomky. U jihočeských vlaštovek signalizují samci stáří prodlouženými ocasními pery (čím starší jedinec, tím delší pera) a starší samci jsou úspěšnější v mimopárových paternitách. Ukazuje se, že v dané populaci

Samec strnada rákosního je charakterizován černou maskou pokračující až na hrdlo. Patří mezi nejvíce promiskuitní druhy ptáků.

Také hýlové rudí často vyhledávají mimopárové partnerky. Čím červenější mají hrud', tím více jsou úspěšní.

Určení otcovství

Nejefektivnější a dnes nejpoužívanější jsou metody založené na analýze DNA. Jako zdroj DNA lze využít jakékoliv buňky obsahující jádro. Protože ptáci na rozdíl od savců mají červené krvinky s jádrem, kvalitní vzorek DNA lze získat i z kapky krve. Někdy lze využít i vypádlá či vytržená pera (pokud na nich zůstane živé buňky), blány z vylíhlých vajíček či trus. Ve starší literatuře se setkáme s tzv. minisatelitovým DNA fingerprintingem. Jednalo se o pracnou a laboratorně náročnou metodu, která měla mnoho omezení.

Dnes se k určení otcovství využívají tzv. mikrosatelitové lokusy. Jedná se o tandemové repetitivní sekvence DNA (úseky tvořené opakujícími se krátkými motivy). Počet opakování je na daném místě velmi variabilní. Je tedy vysoká pravděpodobnost, že se jedinci počtem opakování budou lišit. Při použití kombinace několika mikrosatelitových lokusů získáme specifický vzor, který bude uni-

kátní pro každého jedince. Na každém mikrosatelitovém lokusu máme u jednoho zvířete dvě alely (stejně nebo různě dlouhé varianty). Alely se dědí klasickým mendeliánským způsobem, u mláďat tudíž očekáváme u každého mikrosatelitového lokusu jednu alelu zděděnou od matky a jednu od otce. Pokud mají mláďata alelu, která neodpovídá ani jedné alele vyskytující se u potenciálního otce, mohli bychom předpokládat, že tento není genetickým otcem mláďat.

Abychom si byli jisti, provádí se určení otců zásadně pomocí informace z více mikrosatelitových lokusů najednou, čímž významně omezíme pravděpodobnost chyb.

Za použití různých programů pracujících s modelováním frekvence výskytu jednotlivých alel v populaci je možno identifikovat mimopárová mláďata a jejich biologické otce v populaci (DNA kandidátních otců je ovšem nutno mít k dispozici) nebo třeba hledat ve větším vzorku promíchaných jedinců sourozence, tetičky či strýčky.

mimopárová mláďata přežívají do další hnízdní sezóny lépe nežli mláďata zplozená v rámci sociálního páru. Že by důsledek kvality zděděných po genetickém (mimopárovém) otci?

Abychom na ptačí nevěru nepohlíželi jednostranně, je třeba zmínit, že některé práce poukazují na rozporuplné důkazy o výhodnosti nevěry pro samice. Je to dáno malým počtem studií, které se tématem dosud zabývaly, ale i omezenou velikostí materiálu, který byli autoři těchto studií schopni posbírat. Nedávno publikovaná práce Forstmeiera a kol. (2011, DOI: 10.1073/pnas.1103195108) naznačuje, že mimopárové paternity u ptáků mohou být důsledkem silného tlaku na samce, pro které jsou jednoznačně výhodné, zatímco u samic se mohou tendence párovat se s více nežli

jedním samcem projevovat pouze jako vedlejší důsledek této selekce. V takovém případě by vysvětlení samičí promiskuity nebylo z pohledu samic adaptivní. Pravda bude jako vždy někde uprostřed, navíc nemusí být univerzální – situace se může lišit mezi jednotlivými ptačími druhy. Základní otázka, tedy proč se samice (nejen pěvců) párují s více nežli jedním samcem, a co z toho mají, zůstává přes intenzivní výzkum stále zahalena tajemstvím. ➤

Tomáš Albrecht | Je docentem zoologie na PřF UK v Praze a vědeckým pracovníkem Ústavu biologie obratlovců AV ČR v Brně. Zabývá se ekologií, fyziologií a reprodukční biologií ptáků v Evropě i v tropické Africe, především pak pohlavním výběrem a mechanismy evoluce druhotných ornamentů.

Poděkování patří všem spolupracovníkům, dále pak rodině Kotrbových na Dvoře Hamr, rodině Krausových na statku Šaloun a rodině Pulcových.

Článek vznikl za podpory ESF OPVK, projektu Věda všemi smysly, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/35.0026. Tento projekt je spolufinancován Evropskou unií a státním rozpočtem České republiky.

Starý slavík už se nevrátil

Kdyby to ještě vyšlo, bylo by mu letos jedenáct let. Na mysli mám samečka, který se díky okroužkování stal nejdéle sledovaným slavíkem v rámci ornitologie současné i dřívější československé. Do loňska držel rekord slovenský pták od Kostolné, veterán z Mladoboleslavska jej ale překonal o pár měsíců. Nemohu si ze stovek okroužkovaných pamatovat každého, jsou ale mezi nimi slavičí osobnosti, na něž zapomenout nelze. Zpěvák od bousovské říčky Klenice je jedním z nich.

Kroužkoval jsem ho na tradičním hnízdišti zjara 2005, kdy mu byly dva roky. Zpíval neuměl, a než se stačil dostat do formy, hnízdiště mu zaniklo. Zpustlá mlýnská zahrada byla prosvětlena. Setkali jsme se však v roce 2006 u splavu Červenského rybníka, kam přesídlil. Zpíval mnohem líp, byl spárován a hnízdil. Následující rok 2007 byl pro slavičky sváteční, byli zvoleni ptačím druhem roku a pro veřejnost se pořádaly Noci slavíků. My jsme zájemce pozvali právě ke splavu a tím, kdo jim v noci zpíval, byl náš známý slavík. Doložili jsme to zvečera kontrolním odchytom. Setkání s ním nabídlo šikovně příležitost vysvětlit termín „Přesídlení z důvodu ztráty hnízdiště“.

I na jaře 2008 si od nás nechal zkontrolovat kroužek, zvážit tělo a z očních víček odstranit klíšťata. Nápadné bylo, že cestou ze zimoviště přišel o půlku ocasních per, která pro blízkost se čas zasnub nově dorůstala. V roce 2009 jsem nabyl přesvědčení, že už se nevrátil. U splavu byl totiž chycen jiný, mladý slavík. Znam to z mnoha míst, život drobných pěvců je plný nebezpečí a ti, kteří odlétají do Afriky, to mají ještě těžší. Přišel ale rok 2010 a já měl koncem května znovu příležitost zapsat si číslo jeho kroužku. Právě provázel po hnízdišti družku a oba skončili v síti. Následovalo měření s vážením a pak už mohli spolu zase odletět. I mladé jsem okroužkoval, když už rodiče v temném ostružině znovu měnili peří na cestu.

Slavičí veterán zpíval návštěvníkům i v Noci slavíků v roce 2007.

A přišel rok 2011, kdy se v místě zjara chytil slavík, jenž mne vůbec netěšil. Kroužkem byl známým, zbídačený však až hrůza! Peří nedbalého, hubený už od pohledu a znovu jen s půlkou ocasu. Pera, co nově rostla, byla tentokrát řídká, jako by už slavík neměl sílu žít. V předjaří 2012 jsme ve městě na Klenici otevřeli výstavu u příležitosti 30 let trvání naší specializace. Dolní Bousov je mým rodným městem, i proto jsme ohlédnutí pojali široce. A jeden z ptačích příběhů byl o slavíkovi od splavu. Nejdřív jsem nabízel snímek elegána z Noci slavíků a potom fotku strhaného vlastence s otazníkem nad jeho návratem. Protože děti mají pořád rády příběhy se zvířátky, v knize ohlasů přibývaly podpory. Přály mu štěstí a držely palce. Nechtěl jsem jej toho roku zjara ani o prázdninách, i když tam jistý zpěvák pobýval. A přestože některými notami zapadal do projevu starého mistra, naději ukončil podzim. Bylo po sezóně.

V roce 2013 jsem čas k návštěvě jeho lokality našel až v půlce června. To už mnohde křičela slavičí omladina, právě tak v břehu nad rybníkem. Jez hučel po noční bouřce, žluvy trhaly drobné třešně tak dlouho, než je chytila síť. A hned ve vedlejší skákal slavík. Samička to byla a dostala kroužek. Po chvíli se chytil

i on a musel jsem se nahlas omlouvat. Tenký kroužek, zašlý, s řadou známých čísel, utnul moji nedůvěru v ptačí návrat. Došlo i na focení, vypadal znovu tak skvěle! Peří ocasu širokých praporů a ohnivých tónů. Dívali jsme se na sebe, po kolikáté už? Věděl jsem, že tímto setkáním bude opravdu slavný, že přepíše historii. Daleko větší radost jsem však měl, když rutinně beze spěchu mířil do křoví. A nejvíc jsem se těšil, jak hned letním číslem městského zpravodaje pošlu zprávu všem jeho známým.

Koukám vždy, když jedu autem po dělicí silnici mezi Bousovy, zda neuvidím na asfaltu připlácly chomáč rezavého peří. Ani loni v létě, ani letos na jaře, nikde našťestí nic. A i když podle opakovaných odchytů už hnízdí v místě slavík nový – kdo ví, jak to s mým známým ve skutečnosti je. Omlouvat bych se mu už opravdu nechtěl. ➤

Pavel Kverek | je umělecký kovář a ornitolog, kroužkovatel, přes třicet let se specializující na slavičky, především v regionu Mladoboleslavska. Propagátor krajiny domova. Více na blogu „Zaměřeno na slavičky“ pavelkverek.blog.cz.

Rozšíření sprašových depozit určuje hnízdní areál vlhy núbijské

Možná jste si v teplejších oblastech naší země všimli, že vlhy pestré (*Merops apiaster*) hnízdí často ve sprašových stěnách. I když je nejde hnízdit třeba i v pískovně, často si vybírají odlišné vrstvy zeminy než zde hnízdící břehule. Ty jsou sice také schopny a ochotny hnízdit v jemnozrnných substrátech, avšak spektrum jimi využívaných hnízdních materiálů je mnohem širší a zahrnuje i šterkopisky, ve kterých vlhy pestré prakticky nenajdeme.

Preference jemnozrnných substrátů hnízdních stěn je typická i pro řadu jiných druhů vlh, typickým příkladem jsou vlhy osidlující bahnitě hrázky mezi rýžovými poli jižní a jihovýchodní Asie. Zdálo by se snad, že materiál hnízdní stěny nemůže být určujícím faktorem rozšíření jednotlivých druhů vlh. Opak je však pravdou. Spolu s kolegy z univerzity v Leicesteru a v Novém Sadu jsme se v časopise *Quaternary International* (DOI: 10.1016/j.quaint.2014.01.040) letos zaměřili na hnízdní rozšíření vlhy núbijské (*Merops nubicus*) ve vztahu k výskytu spraše napříč Afrikou.

Až dosud ale nebylo zřejmé, co určuje areál rozšíření vlhy núbijské, omezený na subsaharskou Afriku kolem 15° severní šířky, když vhodnou potravu má dostupnou i v jeho širším okolí. Řešení se nabídklo, až když tvar jejího areálu uviděli sedimentologové a vzpomněli si na mapu rozšíření sprašových depozit v Africe. Paradoxně jediná mapa rozšíření spraše napříč Afrikou pochází již z roku 1934 a je známa pod názvem Scheidigova mapa. Od dob Scheidiga se už jen zpřesňovalo rozšíření spraší v regionech s jejich masivním výskytem a v bohatších zemích. V Africe se ale stále spoléháme na tyto dnes již 80 let staré údaje. Nicméně pro naše účely jsou více než dostatečné. Podstatné je, že výskyt spraše kolem 15° severní šířky se v Africe velmi přesně překrývá s hnízdním areálem vlhy núbijské. Tento druh zde chybí v místech, které jsou zdrojem prachu, typicky ve známé sníženině Bodele v Čadu, z níž pocházejí prachové částice tvořící spraš v širokém okolí, a dokonce i v Evropě či Amazonii. Vyskytuje se ale všude

Vlha núbijská je na pohled velmi atraktivním pestrobarevným druhem. Způsob hnízdění i potrava jsou podobné jako u naší vlhy pestré.

Foto: Steve Garvie (CC BY-SA 2.0)

v místech, kde se spraš ukládá. Podobně jako v případě vlhy pestré nemusí jít o čistou spraš, ale o sedimenty, které spraš jen obsahují, například o říční naplaveniny řeky Niger, která ve svém povodí vyplavuje jak písek a jiné materiály, tak i spraš. Následně sedimenty ve smíšené podobě depone – říká se tomu spraš druhého řádu – a takovýto materiál je vlhami též ochotně přijímán. Situace v povodí řeky Niger je podobná povodí řeky Dunaj, která rovněž sedimentuje směs materiálů s výraznou příměsí spraše, ve kterých evropská vlha pestrá rovněž ochotně hnízdí.

Petr Heneberg | je biolog věnující se na 3. LF UK v Praze buněčným základům životních dějů a vlivům změn životního prostředí na člověka a jiné organismy. Již dvě desetiletí monitoruje změny početnosti břehule říční. Zaměřuje se i na význam postindustriálních ploch jako refugií. petr.heneberg@lf3.cuni.cz

Co říkají lindušky svým trylkováním?

Foto: Lindíř Lacko

To, že ptačí zpěv slouží ke komunikaci, nepřekvapí nikoho. Lidé mají obecně v povědomí, že samečci lákají svým zpěvem samičky, a občas je překvapí, že zároveň vyhrožují ostatním samcům, aby se drželi dále od jejich území. S rychlým rozvojem technologií je však možné zkoumat zpěv detailněji. Již dlouho víme, že u pěvců informuje zpěv o kvalitě zpívajícího jedince, případně i o jeho okamžité „náladě“, ale mnohem méně je známo, kde jsou ve zpěvu tyto informace zakódovány.

Během dlouholetého výzkumu chování lindušky lesní jsme ve zpěvech samců navzdory ohromné individuální i mezipopulační variabilitě pozorovali několik všeobecně rozšířených slabik. Jednou z nich byl tak zvaný rychlý tichý trylek, který splňoval podmínky pro to, aby mohl být ukazatelem kvality. Je totiž náročné jej zazpívat, protože při jeho přednesu je nezbytná velmi rychlá a přesná koordinace hlasových svalů. U středočeských lindušek z Brdské vrchoviny jsme si všimli, že samci používají ještě pomalejší, i když vzhledem k ostatním slabikám stále rychlý, hlasitý trylek. Samečci se navíc v rychlosti trylkování mezi sebou lišili. Rozhodli jsme se proto zjistit, zda trylky mohou hrát roli v soubojích o teritorium. Pomocí playbackových pokusů jsme zjistili, že nezávisle na tom, který

typ trylku je v přehrávkách zpěvu obsažen, samci vždy reagují hlasitým trylkem. Navíc jej, při porovnání se spontánním zpěvem nahraným před pokusem, významně zrychlí. Dále se ukázalo, že samci schopní zpívat hlasitý trylek rychleji si udrželi stabilní teritorium po celou hnízdní sezónu. Oproti tomu samci produkující daný trylek pomaleji se častěji stěhovali a byli zaznamenáni na více místech. Zatím není jasné, jakou roli hraje tichý trylek. Vzhledem k jeho struktuře i způsobu přednesu se domníváme, že je určen především samicím, zatímco hlasitý trylek informuje o agresivním vyladění samce a je používán v samcích střetech. To, zda oba trylky mohou informovat o kvalitě samečka, zůstává zatím otázkou, na kterou se pokoušíme nalézt odpověď v našem dalším výzkumu.

Petrusková et al. (2014), *Ethology* 120 (6): 586–597. doi/10.1111/eth.12231

Tereza Petrusková | je ornitoložka, zabývající se behaviorální ekologií na katedře ekologie PŘF UK. Studuje především zpěv a teritoriální chování, zejména lindušek, slavíků a strnadů. Stála u zrodu projektu Nářečí českých strnadů.

Morčáci v Třineckých železárnách

Další důkaz, že ptáci a industriální areály mohou jít skvěle dohromady, přinesla letošní spolupráce České společnosti ornitologické a Třineckých železáren. Poté, co se ornitologům ze Severomoravské pobočky ČSO podařilo založit díky speciálním budkám novou hnízdní populaci morčáka velkého v Chotěbuzi, projevíly Třinecké železářny zájem podpořit hnízdění morčáků přímo v areálu hutě. Na zde protékající řece Olši tyto rybožravé kachny pravidelně zimují v počtu až deseti kusů.

Budky pro morčáky, kteří v České republice hnízdí teprve od konce 90. let, vyrobili podle návodu ČSO žáci Jubilejní Masarykovy základní školy v Třinci. V prosinci minulého roku pak podnikoví hasiči za dohledu ornitologů i dětí instalovali sedm budek do pětmetrové výšky na kmeny stromů. A podařilo se. Morčáci zřejmě na vodním toku nacházejí dostatek potravy, a tak chyběly jen dostatečně velké dutiny ke hnízdění.

V červnu zaměstnanci Třineckých železáren zaznamenali rekordní hejno s dvaadvaceti mláďaty, zřejmě od dvou samic. Opakovaná kontrola budek ukázala, že jich morčáci obsadili pět. „Je to obrovský úspěch,“ radoval se šéf odboru ochrany životního prostředí Třineckých železáren Radim Klimša. Zdeněk Vermouzek, ředitel ČSO, dodal: „Pět obsazených budek, to znamená pět nových párů morčáků. Od počátku jsme věřili v úspěch akce, ale že se dostaví tak rychle a tak velký, to nás překvapilo. Potvrzuje se, že přírodu se vyplácí chránit nejen v rezervacích, ale i v každodenním životě všude kolem nás.“ Klidné a lidmi nerušené prostředí průmyslového areálu a bezpečné hnízdění v budkách tak přispělo k šíření kriticky ohroženého morčáka u nás. Ne všichni z toho ale mají radost, jak bohužel ukázaly negativní ohlasy rybářů.

Třinecká huť poskytla prostředky nejen na výrobu budek pro morčáky, ale také pro další ohrožený druh, skorce vodního. V areálu železáren jich ornitologové letos umístili devět. Zatím žádná z budek nebyla obsazena, což je dáno také tím, že skorci mají na řece vhodné hnízdní příležitosti v strmých březích. Dá se ale očekávat, že mláďata z přirozených hnízd začnou postupně budky obsazovat.

☛ Zdeněk Vermouzek, Petra Jurásková, Lucie Hošková

Rodina morčáků velkých na řece Olze.

Čapí ohlédnutí

Kampaň Pták roku přinesla díky široké veřejnosti mnoho cenných údajů. V době uzávěrky Ptáčího světa v červenci byla na čapích hnízdech různě stará mláďata. Některá už pilně trénovala křídla před svým prvním letem, jiná se ještě plně těšila ze starostlivé péče rodičů. Logicky se více údajů sešlo k čápům bílým, kteří hnízdí doslova s námi, ale ani hlášení výskytu čápů černých nebyla ojedinělá. Získali jsme tak údaje z téměř tisícovky čapích hnízd. A právě díky 500 dobrovolníkům, kteří hnízda zapsali do databáze, se v ní objevilo téměř 400 nových hnízd. Už teď je jasné, že letošní sezóna byla mnohem úspěšnější než ta loňská – mláďata byla nahlášena na více než polovinu hnízd. Ale ani o dramatické okamžiky nebyla nouze. V Lednici zachraňovali čápa hasiči, když visel hlavou dolů zamotaný do rybářského vlasce. V Chromči se čáp těžce zranil o anténu přímo u hnízda a musel být odvezen do záchrané stanice. Pár byl však brzy doplněn a vyvedl dvě mláďata. V Česticích zahynul samec na drátech elektrického vedení. Samice mláďata nekrmila, proto byla po jednom rozvezena do okolních hnízd, a tak zachráněna před smrtí hladem. Ve Staré Vsi nad Ondřejnicí zabezpečovali pracovníci ČEZ hnízdo před

ptáci v ohrožení

Bezpečný sloup nalezen?

Téměř jako snaha o nalezení svatého grálu se jeví po více než dvě desítky let trvající společná honba ornitologů a energetiků za opravdu bezpečným sloupem vysokého napětí (VN), respektive konzolou, která je na jeho konci.

Sloup vysokého napětí typu „Pařát III“ u Hrušovan nad Jevišovkou.

Foto: Vlasta Škorpičková

Už se zdálo, že tou pravou alternativou ke „sloupu smrti“ – konzoly s nechráněným rovinným prvkem – bude „Pařát“ – konzola s jedním kolmo a dvěma šikmo vzhůru směřujícími rameny, jejichž sklon hodně znesnadní ptákům dosednutí. Jenže! Pro ptáky v bezlesé krajině je sloup VN často jediným místem k usednutí. A pokud se okolí hemží hraboši nebo je na místě s dobrým výhledem, je nemožné odolat. Postupem času tak na „Pařátech“ přibývalo úhynů běžných, ale i vzácných druhů.

Nové zadání proto znělo jinak – vyvinout bezpečnou konzolu zvoucí ptáky k usednutí. Spolupráce s energetiky, jejich dodavateli a konstruktéry se rozbíhala opatrně. Není divu, vývoj, výroba a výměna konzol nejsou levnou záležitostí. Energetici byli navíc přesvědčeni (a měli na to koneckonců i „papír“), že „Pařát“ je bezpečný. Když uvážíme, že v zemi je více než 700 000 sloupů, jde o strategické rozhodnutí, které se výrazně promítne do provozních nákladů distributorských firem.

Nakonec společnost Energetika Servis s. r. o., dodávající distributorským firmám technologie, vyvinula a odzkoušela prototyp s názvem „Pařát III“. V čem je nový? Má jako jeho předchůdci šikmo uložená ramena. Jenže na nich spočívá rovinný profil z nevodivého kompozitu. Když na něj pták usedne a dotkne se vodiče, nic se mu nestane. A to ani za deště nebo za ranní rosy, která vodivost materiálů zvyšuje. První stovky těchto konzol jsou již v provozu na linkách VN spravovaných E.ON. Dne 17. března 2014 vydala Agentura ochrany přírody a krajiny ČR na „Pařát III“ kladný znalecký posudek.

A „Pařát“? I ten se dočkal vylepšení. Do vzdálenosti 50 cm pod patkou konzoly se druhým rokem instalují bidla, na která mohou ptáci bez rizika usadit. I tak do roku 2024, kdy mají být ze zákona zabezpečeny všechny sloupy, čeká zainteresované strany spousta práce.

☛ Lukáš Viktora

možným zkratem. Bohužel v hnízdní době, a navíc zvolili výraznou barvu krytu. Čápi tak koncem dubna hnízdo opustili, a už se na něj nevrátili. V Hlinné na Tachovsku postavili u hnízda pozorovatelnu, čápi hnízdo opustili a zahnízdili na blízké trafostanici. Zde jim hnízdo po velkém dešti shořelo – zda tam byla mláďata, nevíme... Kolik podobných dramát uniklo naší pozornosti? Kolika tragédiím se dalo předejít a kde čápa uhynula z přirozených příčin? Těžko říct. Ale díky mnoha nadšencům, kterým patří náš velký dík, máme více informací a můžeme tak ve prospěch čápů včas zasáhnout.

☛ Barbora Kamínečková

Foto: Bohumil Mášek

Počítání racků

„Tak ještě napočítáme padesát racků, a pak už spát!“ Pro dnešní rodiče a prarodiče zní tahle mokřadní modifikace „počítání oveček“ poněkud pošetile, ale v prázdninových měsících konce 70. let minulého století na rybníčnatém Třeboňsku bylo tímto způsobem možné dostat děti (včetně mě a mého bratra) do hajan během několika minut. Přeletujících racků bylo „plné nebe“ a pohled na neko-nečný proud ptáků přeletujících vpodvečer z jedné rybníční soustavy na druhou vůbec nepřipouštěl myšlenku, že by tomu snad někdy mohlo být jinak...

Na Chlumecké rybníční soustavě ve východní části CHKO Třeboňsko existovaly ještě na přelomu 70. a 80. let minulého století hnízdní kolonie racků chechtavých na třech rybnících. V největší kolonii na rybníce Staré jezero hnízdilo až 2500 párů, dále asi 1500 párů na Podsedku a kolem 100 párů hnízdilo nepravdělně na rybníku Výtopa. Křik ptáků spolu s hlasy několika bukačů velkých, dnes už také vymizelých, bylo za klidných letních večerů slyšet daleko do okolí. Kolonie na Podsedku zanikla již koncem 80. let, zřejmě v důsledku zmenšení rozlohy litorálních porostů. V 90. letech zanikla i kolonie na Výtopě a hnízdních párů začalo ubývat i na Starém jezeře. V posledních pěti letech zde hnízdilo pouze kolem 500 párů, v roce 2013 asi 300 párů a letošní květnová kontrola potvrdila smutnou předtuchu – na celé Chlumecké soustavě nebyl pozorován jediný racek chechtavý! Příčiny snížení početnosti a vymizení kolonií racků chechtavých, nejen na Třeboňsku, ale i v celostátním měřítku nejsou přesně známy. Zřejmě se jedná o celý komplex příčin, počínaje úbytkem hnízdních možností a konče snížením množství a dostupnosti potravy.

O početnosti racků na Chlumecku v minulosti nemáme přesné údaje. O tom, že byli velice hojným druhem, ale svědčí záznamy z archivu správy velkostatků arcivévody Františka Ferdinanda d'Este. Habsburský následník trůnu, který měl v Chlumu u Třeboně své letní sídlo, byl i vášnivým lovcem a racky využíval jako terče k „rozcvičení“ před lovem kachen. Např. 17. června 1903 jich zde střelil 561, o den později pak 410.

Vymizení racků na Starém jezeře má tak i zajímavou historickou souvislost – letos v červnu totiž uplynulo sto let od sarajevského atentátu, při kterém byli zabiti arcivévoda a jeho manželka Žofie. Ostrostřelce Františka Ferdinanda tedy kolonie na Starém jezeře přežila přesně o 99 let...

Jaroslav Cepák

Detail z poslední, dnes již neexistující, hnízdní kolonie racků chechtavých na rybníce Staré jezero na Třeboňsku.

Krutý konec orlí rodiny

Otrávená samice se dvěma mláďaty na hnízdě u Bechyně.

Pod palbou negativních a leckdy i brutálních mediálních zpráv současný člověk pomalu otupí a téměř nic už ho nepřekvapí. Stejně tak jsme si pomalu zvykli na zprávy o dravcích otrávených karbofuranem. Událost z letošního května z Táborska však „rozhodila“ i ostřílené pracovníky záchranných stanic.

Vše začalo nálezem uhynulého dospělého samce orla mořského pod hnízdem v Černické oboře u Bechyně na Táborsku. O nálezu mě informoval ředitel Ochrany fauny ČR Pavel

Křížek. Orel byl totiž kroužkovaný – jednalo se o 13letého ptáka, označeného jako mládě na hnízdě u Horusického rybníka poblíž Veselí nad Lužnicí. Hnízdo u Bechyně je každoročně

sledováno a i letos zde byla zhruba týden před nálezem mrtvého samce označena 2 mláďata. V odpoledních hodinách bylo proto přistoupeno k přímé kontrole hnízda, z důvodu zjištění kondice mláďat. Lezci se po dosažení hnízda naskytl šokující obraz – spatřil totiž uhynulou samici i s oběma mláďaty. Spolu s nimi zde byl i přinesený kus kýty z prasete, zřejmě příčina otravy. Posmrtné pozice ptáků naznačovaly, že i v tomto případě je viníkem člověk, resp. karbofuran, což potvrdila i pitva a laboratorní testy. Díky kroužku máme informaci i o původu hnízdní samice. Byla označena v květnu 2008 na hnízdě v Dolním Sasku v Německu (506 km SZ). Již v únoru 2009 (v 2. roce života) byla pozorována na rybníku Rožmberk na Třeboňsku, a pochází tedy ze zimující populace. Tyto informace ale byly vykoupeny životy celé rodiny orlů mořských a získány tím nejsmutnějším možným způsobem... Lidská bezohlednost připravila o život všechny čtyři členy orlí rodiny a vedla k zániku hnízdiště, které existovalo několik let.

Viníka se zatím nepodařilo vypátrat. Smutné je, že místní lidé většinou vědí, kdo si „hraje s ohněm“, ale „svého člověka“ neprozradí. Je alarmující, že dosud nebyl travič usvědčen ani v jednom z několika desítek případů otrávených volně žijících ptáků a savců, ale i psů. Viník tak bude zřejmě vypátrán teprve, až dojde k nejhoršímu a pohozeným kusem otráveného masa se otráví člověk...

Jaroslav Cepák

V Judské poušti se rodí nový den.

Mrtvé moře, poušť – tam to žije!

Kdo by neznal ten hrozný pocit – dlouhá zima se nekonečně vleče, vyhlídky na jaro mizivé. Za okny, po kterých stékají pramenky deště a tají (kéž by poslední!) sněhové vločky, ohýbá studený březnový vítr holé větve stromů. A ptáci? Ti se do nehostinné krajiny zrovna nehrnou. Moci tak vyjít jaru vstříc... A to je ta pravá chvíle, kdy je třeba vyrazit za ptáky na jih, daleko na jih. Až tam, kde slunce ohřívá vzduch vysoko nad 20 stupňů. Ale především tam, kudy zrovna putují ti „naši“ ptáci, samozřejmě doprovázeni tisíci, ale ještě lépe miliony dalších ptáků pro Středoevropany exotických druhů!

Přesně tak

to učinili účastníci historicky první exkurze ČSO do Izraele. Ta mířila do míst popsanych v Ptačím světě 2/2013, ale hlavním cílem bylo pozorovat život v pouštích a v okolí Mrtvého a Rudého moře na jihu země. Ambice byly nemalé, ve skrytu duše jsme doufali v seznam čítající magických 200 pozorovaných ptačích druhů.

Termín cesty je třeba dobře promyslet!

A to z více důvodů. Izrael je v mnoha ohledech specifická země a jednou z těchto zvláštností je množství náboženských svátků. Pokud se jim vyhneme, ušetříte si mnohé komplikace a takové rozhodnutí jistě ocení i vaše peněženka. Ceny jsou v tuto dobu i dvojnásobné. Platí to i pro půjčovny aut, které si předem pečlivě vybírejte, a i poté budete ostražití. Čemu nerozumíte, nechte si vysvětlit a písemně potvrdit.

Rozhodujícím kritériem je ovšem druhová pestrost a početnost ptáků. Ty kulminují na jaře v březnu a v dubnu. I proto jsme zvolili závěr března, který se nám jevil jako ideální – tah bude vrcholit a my přitom nepřijdeme o nástup jara doma! Ptáci jsou v tuto dobu ve svatebním šatu, takže vypadají dost podobně jako ilustrace v terénních příručkách (zcela vystačíte s u nás oblíbeným „Svenssonem“), a víc se ozývají.

Začali jsme pěkně zostra,

nabitý program ostatně ani jinou možnost nepřipouštěl! Rovnou z letiště jsme zamířili na známou lokalitu Ma'agan Michael, rybniční soustavu na středomořském pobřeží jižně od přístavního města Haifa, která stojí za vidění. Po tomto předkrmu jsme se na doporučení našeho místního průvodce zastavili na opulentní oběd v arabském městečku Fureidis. Ovšem náš průvodce měl připraveno ještě bohatší menu! V kibucu Ramat Hashofet jsme se pokochali pozorováním kolonie poštolky jižní a, pro nás překvapivě, i početných volavek rusohlavých. Nenápadná zastávka v polích o chvíli později nám během 10 minut nabídl pár luňců šedých, samce motáka stepního a urvané alexandry

malé. V údolí Jizreel Valley pod biblickým Nazarethem na nás čekali volající i pózující kohoutci frankolinů obecných. Naopak na nic nečekalo hejno 9 velevzácných čírek úzkozobých, které před námi hned odletělo na vzdálenější nádrže. Aspoň zbyl čas na pozorování dytíků úhorních a bělořitů šedého a plavého.

Ubytování v kibucu Gonen

je příjemné, jen ti ptáci vám nedají ani na chvíli pokoj! Neúnavní výřeční malí houkají jistě celou noc a brzy ráno, ještě před východem slunce, navazují o poznání méně melodické pávi, hrdličky chechtavé, bulbulové

Samec poštolky jižní si pochutnává na stonožce.

arabští a další. Dopoledne trávíme v zřejmě nejznámější rezervaci Agmon Hula. Ta opět nezklame. I když slunce nemilosrdně pálí, pozorujeme téměř pět desítek zajímavých druhů. Odpoledne se rychle přesouváme na masív nejvyšší hory v zemi – Mt. Hermon. A přece je pozdě. Závora přes silnici u města Majdal al-Shams je už zavřená, a tak se snažíme zvonohlíka syrského, místní endemita, zahlédnout tam, kde nám vojáci dopřejí volný pohyb. Příliš se nám to nedaří, štěstí mají jen někteří z nás, ale aspoň to tu hezky kvete.

V brzkém ránu se marně pokoušíme na rybniční soustavě u Lehavot ha-Bašan najít nejvzácnějšího obyvatele údolí Hula – rákosníka iráckého, který tu hnízdí teprve pár let. Štěstěna však pro nás přichystala jiný zážitek – u jednoho z vypouštěných rybníků se mihne statná kočka bažinná.

O pár kilometrů dál,

na Golanských výšinách, reznou kilometry ostnatého drátu, ale vlastně jsme za ně rádi. Tady v Údolí slz je totiž jedno minové pole vedle druhého. V roce 1973 tu zuřila významná tanková bitva v rámci tzv. jomkipurské války. Naštěstí kromě min zbylo místo i pro ptáky. Potěší nás hnízdo káně bělochosté, ůhýk rudohlavý, suchozemské želvy i zvonohlíci syrstí, kteří jsou zde docela hojní.

To už dospícháme od moderní historie k té dávné. V rezervaci Gamla se snoubí prehistorie – vždyť město tu již bylo v době bronzové – s historií přírodní. Do kaňonu padá nejvyšší vodopád v zemi (moc vody v něm ovšem neteče) a ve stěnách kaňonu hnízdí supi bělohlaví i mrchožraví. Plachtí všude kolem nás a mezi nimi se vzduchem proplétají rorýsi obecní, velcí i domovní. K naší velké radosti objevujeme i vzácného orla jestřábího. Na hraně kaňonu se objeví i daman skalní a na rozloučenou se nám přijde ukázat párek orebic čukar.

Dalším cílem je Mrtvé moře

Šeří se, už jej máme skoro na dohled, když z nebe začnou pršet tisíce čapů bílých. Usedají na každý vyvýšený bod, nejvíce ovšem do prosyších korun eukalyptů, lemujících hlavní silnici. Fascinující podívaná.

Už za tmy dojíždíme serpentinami až na vrchol horského hřebene nad Mrtvým mořem. Vedle vojenské stanice tu vyrostl kemp Metzoke Dragot, náš domov pro příští dvě noci. Usedáme k bohatě prostřeným stolům, nad kterými víří táhnoucí lišajové, pronásledovaní netopýry. Ráno je úchvatné. Jsme v poušti! Vycházející slunce ji barví do červená. Všude kolem poletují ptáci. Nejnápadnější z nich jsou špačci Tristramovi a břehule hnědé, pozadu nezůstávají ani bělořiti a skřivani pouštní. Pod jediným keřkem se krčí táhnoucí modráček. Na inspekci kempu přiletí krkavci krátkoocasí, zatímco podél hřebene protahují hejtnka vlh pestřých. Poprvé se setkáváme se skalníčkem černoocasým a pěnicí arabskou.

Po turisticky pojaté návštěvě Jeruzaléma stihneme ještě krátce navštívit vádí Arugot u oázy Ein Gedi. Svou přítomností nás odmění timálie šedé a koroptve arabské. Na osiřelém parkovišti pobíhají lišky a o kousek dál kráčí stádečko kozorožců núbijských.

Foto: Martin Lazarovič

Tak přece jsme ho našli – ůhýk bělochostý.

Další ráno, osvěženi koupelí v Mrtvém moři, stihneme ještě navštívit botanickou zahradu v kibucu Ein Gedi. Záplava exotické vegetace pozornosti ptáků neunikla. Asi největším zážitkem jsou krásně zbarvené vlhy proměnlivé.

Ale kde jsou vrabci moabští,

další z našich cílů a místní fenomén (anglický název druhu je Dead Sea Sparrow)? Pátráme po nich, kde se dá, ale bezvysledně! Až poblíž Neve Zohar, v okolí Lotovy nádrže, odkud je přes moře vidět Sodoma a Gomora, se nám v tamaryškovém houští pár extrémně plachých vrabců podaří aspoň na chvíli zahlédnout. Všude v keřích jsou jejich hnízda, musejí jich tu být stovky.

Spěcháme neobvykle zelenou pouští do Eilatu, Mekky izraelské ornitologie. Příjezd jsme naplánovali do právě probíhajícího Eilat Bird Festival. Potkalo se tu na 1400 nadšenců, toužících po jediném – pozorovat ptáky! Taková koncentrace birdwatcherů už je znát – na všech slibných místech se to hemží stativovými dalekohledy a kamerami. Tolik nastražených očí i uší je však zároveň i přínosem – rychle se dozvíte, kam stojí zato se vypravit a jaké „špeky“ a kde jsou k vidění.

Objíždíme kanály i pláže,

vodní nádrže i zahrady, teď už opět s naším místním průvodcem. Na 19. až 20. kilometru silnice č. 90 jsou proslulé soustavy mělkých nádrží, kde i přes značnou koncentraci ornitologů ptáci početně vítězí. Plameňáci, pisily čáponohé, jespáci bojovní, čejky trnité, kulíci píseční i říční, a dokonce i jeden kulík větší, spousty lžičáků, čírek, racků.

Oáza Ezuz – dočasný ráj dudků.

Foto: Jitř Zajíč

Festival Eilat: 147 birdwatcherů čeká na dva stepokury pružované.

Večer nás čeká vrcholný okamžik dne – k jedné z nádrží přilétají, už prakticky za tmy, dva stepokurové proužkování. Tento silně ohrožený druh jako jediný z pěti druhů izraelských stepokurů pije večer, nikoli ráno.

Za svítání vzdorujeme překvapivě chladnému větru na eilatské městské pláži. Vyplatilo se – v dálce loví terej žlutonohý a po chvíli přelétá i rybák velkozobý. Podél zavlažovacího kanálu, směřujícího od moře do vnitrozemí, vidíme stovky ptáků, vyprahlých po vyčerpávající cestě, lačnicích po sladké vodě. Vedle volavek všech barev (tedy kromě černé – tmavou fází volavky východní se nám bohužel spatřit nepodařilo) jsou tu spousty pěvců, včetně trpělivě pózujícího konipasa citrónového i nejméně dvou poddruhů konipasů lučních. Vidíme další vrabce moabské i sokola šahina, který zde loví. O úlovek se pokouší i orel nejmenší. Radost nám udělají i hrdličky kapské.

Ve vyprahlé zahradě za městem, vzosně pojmenované Holland Park, jsou hadičkami napájeny stromy i keře, jinak by tu byla poušť. I zde jsou kromě ptáků četní birdeři, nás nejvíc potěší pozorování lejska černokrkého a nedospělého orla královského.

Nakonec se na tři hodiny vypravíme do nedalekých hor, kudy během naší návštěvy protahují tisíce dravců a čápů. Vlastně je to nepřetržitý proud ptáků, ve kterém se mísí káně lesní ruské, orli křiklaví, stepní a volaví, orli mrchožraví, luňáci hnědí, čápi černí, dokonce i orlovec říční. Shodujeme se, že něco podobného jsme dosud neviděli. Eilat je prostě jen jeden.

Nicméně nás čeká další lahůdka

Poblíž osady Ne'ot Smadar byl totiž den předtím pozorován bramborník černobílý, vzácný zatoulanec z jižní Asie. Po krátkém hledání se nám drobného ptáčka podaří spatřit. Právě včas, v patách nám je osazenstvo autobusu a posádky několika dalších aut, které dorazily za námi.

Noc travíme v kempu uprostřed Negevské pouště v komfortních chatkách – náhradě za původně rezervované beduínské stany. Kupodivu jsou chatky levnější.

Ráno vstáváme ještě za hluboké tmy

Čeká nás přesun do Nizzany poblíž egyptských hranic. Postáváme na nikdy nezprovozněném železničním náspu a čekáme na svítání. Zima je značná, až prsty svírající dalekohled křehnou a čočky kamer se rosí. To

Golany: Pozor, miny!

Pár hrdlíček kapských.

už ale vidíme první běhulíky plavé. Jejich rodinka pobíhá po netypicky zeleném pažitě. Za chvíli se v dálce objevuje silueta většího ptáka – dropa hřivnatého. Chvilí stojí a pak nám předvede svůj typický taneček. Ještě se pokocháme pohledem na stepokury krásné, bělořítý skalní a poněkud překvapivě i na motáka pilicha a usedáme do aut.

Po chvíli přijíždíme do oázy Ezuz. I tady je znát, že nedávno přelo. Všude plno květů a vůní z nich. A také ptáků! Jestliže jsme předtím na více místech viděli jednotlivé dudky, zde jich pobíhá či poletuje snad patnáct. Mezi nimi pobíhá i linduška úhorní, na nedalekém návrší se vyhřívá sýček. Jsou tu i strnadi šedokrcí, kvakoši noční, orebice čukar, timálie šedé a z keře zavrčí i protahující slavík obecný. Nás však zajímá jiný druh. Na samotném konci oázy, na dohled od hraničního oplocení jej skutečně spatříme – tuhyk běločelý, a hned krásně vybarvený samec. Nemůžeme být spokojenější!

Kaňon Ein Avdat – další úchvatné místo

A teče tu voda! Ta ostatně kaňon zformovala. V jeho stěnách hnízdí supi bělohlaví a mrchožraví, ale i rorýsi velcí a šedohnědí, holubi skalní, břehule skalní a také jeden pár orla jestřábiho. Pohyb po úzkých římsách bravurně zvládají kozorohové i jejich kůzlata. V křovinách podél řeky pozorujeme sedmihlásku šedého i méně běžnou prinii křovinnou. Na jedné ze skalek vypěvuje samec bělořita černohřbetého. Kaňon končí vodopádem a je tu i trocha stínu, do kterého se všichni bez váhání vrhají.

Naše výprava se chýlí ke konci

To je důvod pro stylové zakončení. Naš průvodce zvolil lokalitu Tel Qeriyot, tedy rozkvetlé údolí pár kilometrů nad osadou. Uprostřed záplavy květů rozvázně kráčeji čápi bílí, ale mnohem víc života je na skalnatých stráních. Z vrcholů hustých keřů zpívají pěnice brýlaté, mezi kameny i na suché vegetaci usedají bělořiti okroví a plaví, zahlédneme i samici skalníka modrého. Ovšem vrabce skalního, kvůli kterému jsme sem jeli, objevíme až v poslední chvíli. Kousek od zaparkovaných aut nás čeká ještě poslední překvapení. Hlasy z trávy, připomínající vzdálené komunikaci vlh, totiž patří vrbacům plavým. Chvilí nato slyšíme první jarní kukačku, ale zpět do Asie nás vrátí zavytí šakala. A to je ta nejlepší tečka za naší exkurzí.

Nakonec jsme na vysněných 200 druhů jen těsně nedosáhli, ale s pozorovanými 191 druhy byli všichni spokojeni. Neviděli jsme třeba ani jednoho z hylů, žijících v pouštích. Srážkové úhrny jsou prý v posledních letech velmi nízké, a tak pouštní ptáci trpí nedostatkem potravy.

Pár postřehů závěrem

- Do pouště se vybavte nejenom dostatkem vody, ale i teplým oblečením o více vrstvách, které pak můžete rychle odkládat! Teplotní rozdíly jsou i v březnu značné.
- Místní průvodce je významnou položkou ve vašem rozpočtu, ale vyplatí se! Bez jeho zkušeností, znalosti lokalit i on-line spojení s dalšími průvodci to prostě není ono.
- Zastavte u každého křoví nebo louže! Především voda je pro ptáky hotovým magnetem. Mějte dalekohled a kameru stále při ruce. 🐦

Lukáš Viktora

Podnikáme odpovědně

Lafarge Cement, a. s. je jedním z významných výrobců stavebních materiálů v České republice. Kromě cementů vyrábí také maltovinové pojivo Multibat PLUS a vápence pro odsíření elektráren a tepláren. Závod v Čížkovicích na Lovosicku má více než stodesetiletou historii. Ohromné investice v posledních 20 letech přinesly zefektivnění výroby, které vedlo ke snížení energetické náročnosti a zároveň také splnily cíl snížit dopad výroby na životní prostředí na co nejnížší míru. Stalo se samozřejmostí, že všechny emisní limity, definované legislativou, jsou s rezervou plněny. Na cestě nahrazování primárních, ušlechtilých paliv těmi druhotnými jsme zde v Čížkovicích na světové špičce.

Již léta **podporujeme** některé místní sociální a environmentální projekty jako například Poradnu pro náhradní rodinnou péči v Litoměřicích, Obecně prospěšnou společnost Milešovka nebo projekt založení biocentra a biokoridorů v blízkém Chotěšově.

Rekultivaci a revitalizaci vytěžených lomů jsme rozšířili o **spolupráci s ornitologií** při ochraně ohrožených druhů. Jedním z nich je břehule říční, která šetrným přístupem zaměstnanců hnízdí přímo v areálu závodu.

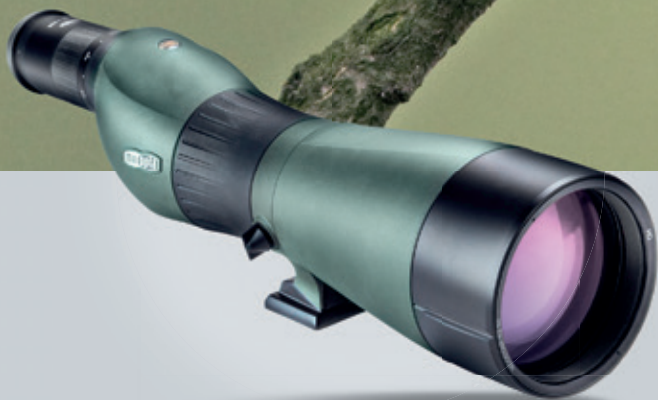
V letošním roce jsme podpořili ochranu rorýsů, ptáků žijících především na budovách a jiných stavbách. Stali jsme se generálním partnerem projektu ČSO **Rorýsí školy**, díky kterému se do ochrany tohoto ohroženého druhu může snadno zapojit i školní mládež.

Věnujeme se **dobrovolnictví**. Pomáháme místním neziskovým organizacím i dalším subjektům v našem okolí.

Lejsek bělokrký
(*Ficedula albicollis*)

MeoStar S2 82 HD

MeoStar B1 10x42 HD

**Díky dokonalé optické kvalitě
spolehlivě určíte každý druh**

Exkluzivní nabídka nejoblíbenějších modelů pro pozorovatele ptáků a přírody:

- MeoStar S2 82 HD
+ okulár 30-60x WA /
okulár 20-70x
- Adaptér S2
- Lišta S2
- MeoPix
- Fotoadaptér
- Brašna S2 Stay-on-case
- Meopta / Manfrotto stativ
- MeoStar B1 8x32
- MeoStar B1 8x42
- MeoStar B1 10x50
- MeoStar B1 10x42 HD

25%
sleva

na nejoblíbenější
produkty*

meopta

www.meopta.com

Doporučeno
Českou společností ornitologickou
Bližší informace a objednávkový formulář na www.cso.cz

* doporučené maloobchodní ceny pro členy ČSO

ČESKÁ
OPTIKA
od roku
1933